

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Postępowania sądowe dotyczące opieki nad osobą
ubezwłasnowolnioną całkowicie

dr Sławomira Kotas-Turoboyska

Prawo rodzinne

Warszawa 2021

Spis treści

1. Wprowadzenie	5
1.1. Opieka nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie w aktualnym stanie prawnym – uwagi ogólne	5
1.2. Metodyka prowadzenia badań	6
1.3. Dane statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości na temat spraw o ustanowienie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie	6
2. Postępowanie o ustanowienie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie	9
2.1. Inicjowanie postępowania	9
2.2. Organizacja postępowania	11
2.3. Postępowanie dowodowe	14
3. Uczestnicy postępowania	18
3.1. Uwagi ogólne	18
3.2. Osoba ubezwłasnowolniona	20
3.2.1. Zagadnienia ogólne	20
3.2.2. Dane społeczno-demograficzne	21
3.2.3. Sytuacja życiowa i stan zdrowia osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie	25
3.2.4. Osoba ubezwłasnowolniona całkowicie w postępowaniu o ustanowienie nad nią opieki w świetle wyników badań empirycznych	26
3.3. Kandydat na opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie	29
3.3.1. Zagadnienia ogólne	29
3.3.2. Dane społeczno-demograficzne	30
3.4. Poszukiwanie kandydata na opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie – uwagi na tle badań empirycznych	35
3.5. Ocena predyspozycji kandydata na opiekuna do pełnienia tej funkcji – uwagi na tle badań empirycznych	37
4. Orzekanie sądu w sprawach o ustanowienie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną	43
4.1. Uwagi ogólne	43
4.2. Czas trwania postępowania o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie	44
4.3. Rozstrzygnięcia sądu o ustanowieniu osoby opiekuna w świetle wyników badań empirycznych	45

4.4. Postępowania odwoławcze w sprawach o ustanowienie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną	48
4.5. Zaświadczenia dla opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie	49
5. Postępowanie wykonawcze – nadzór nad sprawowaniem opieki	50
5.1. Uwagi ogólne	50
5.2. Sprawozdanie z opieki	52
5.3. Rachunek i sprawozdanie z zarządu majątkiem	54
5.4. Spis inwentarza	55
5.5. Inne czynności kontrolne sądu	56
5.6. Czynności opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej wymagające zezwolenia sądu opiekuńczego w świetle badań empirycznych	57
5.7. Zwolnienie z opieki i ustanie opieki	57
6. Wnioski	59

1. Wprowadzenie

1.1. Opieka nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie w aktualnym stanie prawnym – uwagi ogólne

Instytucja ubezwłasnowolnienia całkowitego uregulowana jest w art. 13 § 1 Kodeksu cywilnego¹, zgodnie z którym ubezwłasnowolniona całkowicie może być osoba, która ukończyła lat 13, jeśli wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych (szczególnie pijaństwa lub narkomanii), nie jest w stanie kierować swym postępowaniem). Dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, która nie pozostaje już pod władzą rodzicielską, sąd ustanawia opiekę (art. 13 § 2 k.c.). Cel sprawowania opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie, która nie pozostaje już pod władzą rodzicielską, jest analogiczny do celów samego ubezwłasnowolnienia, tj. zapewnienie osobie ubezwłasnowolnionej należytej pomocy w prowadzeniu jej spraw osobistych i majątkowych, skoro nie może ona czynić tego samodzielnie². Jak trafnie podkreśla się w orzecznictwie, celem ubezwłasnowolnienia jest troska o dobro i interes osoby, której postępowanie dotyczy, a nie osób trzecich³. Dlatego też opiekun sprawując opiekę winien również na pierwszym miejscu stawiać zawsze troskę o losy ubezwłasnowolnionego.

Zgodnie z art. 175 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego⁴ do opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie odpowiednie zastosowanie znajdują przepisy o opiece nad osobą małoletnią. Szczegółowe rozważania na temat osoby opiekuna oraz sposobu sprawowania opieki znajdują się w dalszych częściach opracowania. W tym miejscu należy jedynie zwrócić uwagę na wynikające z art. 176–177 k.r.o. odrębności, które wyłączają stosowanie do opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną niektórych przepisów o opiece nad małoletnim. Inny jest krąg podmiotów, które powinny być brane przez sąd pod uwagę przy wyłanianiu kandydatów na opiekuna. Opiekunem osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie powinien być ustanowiony przede wszystkim małżonek, a w braku tegoż – ojciec lub matka ubezwłasnowolnionego

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.), dalej jako: k.c.

² T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2009, s. 324.

³ Por. postanowienia SN: z dnia 5 lipca 1967 r., II CR 126/67, OSNC 1968, nr 3, poz. 44; z dnia 15 maja 1969 r., I CR 132/68, OSNPG 1968, nr 10, poz. 58; z dnia 16 kwietnia 2010 r., IV CSK 470/09, LEX nr 654517; z dnia 18 marca 2021 r., V CSKP 235/21, LEX nr 3150202.

⁴ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359), dalej jako: k.r.o.

(art. 176 k.r.o.). Jeśli jednak wybór opiekuna z zastosowaniem powyższych kryteriów okaże się niemożliwy lub sprzeczny z dobrem osoby ubezwłasnowolnionej, należy stosować regulacje art. 149 k.r.o.⁵ Odmienne są ponadto przesłanki ustanienia opieki nad całkowicie ubezwłasnowolnionym z mocy prawa. Z uwagi na cel i osobę objętą opieką, opieka nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie ustaje z mocy prawa w razie uchylecia ubezwłasnowolnienia albo jego zmiany na częściowe (art. 177 k.r.o.). Z oczywistych względów nie może w tym zakresie znaleźć zastosowania art. 170 k.r.o., skoro jedną z przesłanek ustanowienia opieki dla osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej jest fakt niepozostawania pod władzą rodzicielską.

Postępowanie o ustanowienie opieki prowadzone jest przez sądy opiekuńcze. Zgodnie z art. 558 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego⁶ sąd, który orzekł ubezwłasnowolnienie, zarządza z urzędu przesłanie sądowi opiekuńczemu odpisu prawomocnego postanowienia, którym orzekł ubezwłasnowolnienie. Sąd opiekuńczy po jego otrzymaniu wszczyna sprawę z urzędu na podstawie art. 506 k.p.c.

1.2. Metodyka prowadzenia badań

Na potrzeby niniejszego opracowania analizie poddano 200 spraw, dotyczących 201 osób ubezwłasnowolnionych całkowicie (w jednej sprawie ustanowiono opiekuna dla dwóch osób, dlatego też dla wyliczeń wskazuje się liczbę 200 jako liczbę postępowań, których dotyczą badania lub 201 – jeśli mowa o liczbie osób, których postępowanie dotyczy), prowadzonych przez 45 losowo wybranych sądów rejonowych z całej Polski (w przypadku trzech postępowań postępowanie o ustanowienie opieki oraz postępowanie wykonawcze prowadziły różne sądy). Przedmiot badania stanowiły sprawy o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie (symbol 210), zakończone prawomocnie w latach 2020–2021.

Prezentowane w pracy wyniki opierają się na danych zebranych metodą ilościową (badanie ankietowe, opracowanie statystyczne) oraz w formie studium przypadku. Wszystkie przeanalizowane sprawy zostały skatalogowane i oznaczone odpowiednim numerem dla ułatwienia omówienia wyników badań jakościowych, tj. studium przypadku.

1.3. Dane statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości na temat spraw o ustanowienie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie

W dacie przygotowania niniejszego opracowania nie były jeszcze dostępne szczegółowe dane statyczne Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące wpływu spraw do sądów rejonowych za

⁵ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne...*, s. 326.

⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.), dalej jako: k.p.c.

lata 2020–2021, tj. za okres objęty badaniem. Na podstawie danych dostępnych za rok 2019 można natomiast jedynie ogólnie wskazać, że do sądów rejonowych w pierwszym kwartale 2019 r. wpłynęło 355 075 spraw rodzinnych i w tym samym okresie załatwiono ich 344 682, przy czym merytorycznie rozstrzygnięto 147 437 spraw. Było to o 0,3% mniej załatwień niż w analogicznym okresie roku 2018, przy wpływie większym o 1,2%.

Powyzsze dane niewiele jednak mówią na temat liczby rozstrzyganych przez sądy rejonowe spraw o ustanowienie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie, ponieważ odnoszą się do wszelkich spraw zaliczonych do działu prawa rodzinnego. Bardziej adekwatna wydaje się, w stanowiącym przedmiot rozważań niniejszej pracy kontekście, analiza ewidencji spraw o ubezwłasnowolnienie w sądach okręgowych w latach 2004–2020, przedstawione w poniższej tabeli:

Ewidencja spraw o ubezwłasnowolnienie w sądach okręgowych – I instancja w latach 2004–2020*

Lata	Wpłynęło	Załatwiono								
		razem	w tym							
			uwzględniono w całości lub w części			oddalono	zwrócono	odrzucono	umorzono	inne załatwienia
			ogółem	w tym orzeczono ubezwłasnowolnienie						
całkowite	częściowe									
2004	10 593	11 372	.	.	.	465	1 000	149	.	258
2005	9 179	9 425	.	.	.	513	933	169	.	390
2006	9 104	9 149	6 067	5 497	692	461	1 020	151	1 025	154
2007	9 822	9 698	6 447	5 725	751	430	991	168	1 326	171
2008	9 985	9 179	5 819	5 170	635	405	990	180	1 412	234
2009	10 725	10 720	6 963	6 184	767	435	1 043	173	1 675	264
2010	11 293	10 986	7 336	6 494	810	394	982	163	1 690	237
2011	11 681	11 598	7 521	6 817	694	388	989	176	1 948	574
2012	12 983	12 420	8 220	7 456	763	366	998	193	1 995	648
2013	12 999	12 684	8 494	7 776	718	385	938	173	2 156	538
2014	13 528	12 845	8 551	7 728	823	317	956	140	2 318	563
2015	13 600	13 303	8 946	8 194	752	362	899	132	2 383	581
2016	13 979	13 971	9 470	8 641	829	316	802	144	2 578	661
2017	14 691	14 161	9 515	8 751	764	347	771	130	2 793	605
2018	15 521	14 971	10 018	9 177	841	345	798	153	3 015	642
2019	16 310	15 261	10 121	9 423	698	311	809	148	3 244	628
2020	12 816	13 163	7 834	7 322	512	266	889	159	3 243	772

* Dane za 2021 r. nie były jeszcze dostępne.

Źródło: wyciąg z tabeli Ewidencja spraw o ubezwłasnowolnienie w sądach okręgowych – I instancja w latach 2004–2020 zamieszczonej w Informatorze Statystycznym Wymiaru Sprawiedliwości, Ubezwłasnowolnienia w latach 2004–2020, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: 6 grudnia 2021 r.).

Analiza powyższych danych prowadzi do wniosku, że co do zasady liczba spraw o ubezwłasnowolnienie kierowanych do sądu systematycznie rosła począwszy od 2006 r. do 2019 r., aby dość istotnie spaść z 16 310 nowych spraw w 2019 r. do 12 816 spraw w 2020 r. Trudno zatem przewidzieć, czy w 2021 r. utrzyma się tendencja spadkowa, czy też powróci trend wzrostowy.

Przedstawione w powyższej tabeli dane stanowią swego rodzaju wskazówkę dla ustalenia liczby spraw o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie wszczętych w poszczególnych latach, mimo braku oficjalnych danych na ten temat. Mając bowiem na uwadze dyspozycję art. 558 § 1 k.p.c., który obliguje sąd orzekający o ubezwłasnowolnieniu do przesłania sądowi opiekuńczemu odpisu prawomocnego postanowienia, którym orzekł ubezwłasnowolnienie, można założyć, że liczba spraw, w których orzeczono ubezwłasnowolnienie całkowite, stanowi minimalną liczbę spraw o ustanowienie opieki rozpoznawanych przez sądy opiekuńcze⁷. W analizowanym roku 2020 ubezwłasnowolnienie całkowite orzeczono wobec 7322 osób. Co prawda z powyższych danych nie wynika, czy wskazana liczba odnosi się do rozstrzygnięć prawomocnych, mając jednak na uwadze, że sądy drugiej instancji w 2020 r. zmieniły zaledwie 18 rozstrzygnięć sądów pierwszej instancji (w roku 2019 – 19, w 2018 – 20)⁸, można zaryzykować założenie, że w 2020 r. około 7300 osób zostało ubezwłasnowolnionych całkowicie i konieczne było ustanowienie dla nich opieki, co potwierdza tylko, że analizowane postępowanie nie tylko z uwagi na jego przedmiot, ale również liczebność, nie może być uznawane za marginalne.

⁷ Liczba ta może być oczywiście większa, jeśli w sprawie konieczne będzie ustanowienie nowego opiekuna.

⁸ *Ubezwłasnowolnienia w latach 2004–2020*, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wie-loletnie/> (dostęp: 6 grudnia 2021 r.).

2. Postępowanie o ustanowienie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie

2.1. Inicjowanie postępowania

Zgodnie z dyspozycją art. 13 § 2 k.c. dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie sąd opiekuńczy ustanawia opiekuna. Mając na uwadze, że osoba ubezwłasnowolniona całkowicie traci zdolność do czynności prawnych, niezbędne jest niezwłoczne ustanowienie dla niej przedstawiciela ustawowego, celem ochrony jej interesów i praw. Rozwiązaniem, które w teorii pozwala zredukować do minimum okres oczekiwania na wszczęcie postępowania o ustanowienie opieki, jest treść art. 558 § 1 k.p.c., obligująca sąd, który orzekł ubezwłasnowolnienie, do przesłania sądowi opiekuńczemu odpisu prawomocnego postanowienia o ubezwłasnowolnieniu. Sąd opiekuńczy winien natomiast niezwłocznie, z urzędu wszcząć postępowanie o ustanowienie opieki w trybie art. 506 w zw. z art. 570 k.p.c. W doktrynie podkreśla się, że wszczęcie przez sąd postępowania z urzędu nie jest dowolne, ale stanowi obowiązek sądu opiekuńczego w każdej sprawie, której okoliczności przemawiają za podjęciem takiego działania⁹. Nie wyklucza to jednak możliwości złożenia przez osobę zainteresowaną w rozumieniu art. 510 k.p.c. wniosku o wszczęcie postępowania o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie.

Jak wynika z poniższej tabeli 1, w analizowanych sprawach aż 194 postępowania zostały wszczęte z urzędu, w konsekwencji przesłania do sądu opiekuńczego orzeczenia przez sąd, który wydał postanowienie o ubezwłasnowolnieniu, co stanowi 97% wszystkich spraw¹⁰. W sprawie nr 8 postępowanie zostało zainicjowane na wniosek pasierba osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, który swoimi działaniami uprzedził sąd orzekający o ubezwłasnowolnieniu. W dwóch przypadkach (sprawa nr 74 i nr 177) postępowanie zostało zaini-

⁹ A. Góra-Błaszczkowska, [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 3, Art. 506–729, red. T. Wiśniewski, LEX 2021, komentarz do art. 570 k.p.c., nt 1.

¹⁰ W przypadku postępowań o ustanowienie kurateli dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo wszczynanych z urzędu było 92% spraw (M. Jankowska, Kuratela nad osobą ubezwłasnowolnioną częściową. Raport z badania aktowego, Warszawa 2018, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2019/04/IWS_Jankowska-M._Kuratela-nad-osob%C4%85-ubezw%C5%82asnowolnion%C4%85-cz%C4%99%C5%9Bciowo.pdf, s. 14, dostęp: 6 grudnia 2021 r.). Potwierdza to zatem dużą dyscyplinę sądów orzekających o ubezwłasnowolnieniu w wywiązaniu się z obowiązków wynikających z art. 558 § 1 k.p.c.

cjonowane dwutorowo, tj. przez matkę osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie oraz przez sąd, który wydał postanowienie o ubezwłasnowolnieniu – w obu przypadkach sprawy połączono do wspólnego rozstrzygnięcia. Sprawa nr 21 została przekazana do rozpoznania według właściwości miejscowej. W dwóch sprawach: nr 20 i nr 147, powodem wszczęcia postępowania była śmierć dotychczasowego opiekuna, przy czym w sprawie nr 147 informację na ten temat przekazała matka osoby ubezwłasnowolnionej, wnosząc o wszczęcie postępowania o ustanowienie opieki, natomiast w sprawie nr 20 sąd powziął informację o śmierci opiekuna z urzędu i wszczął postępowanie. W sprawie oznaczonej nr 39 i 40 sąd w ramach jednego postępowania ustanowił opiekuna dla dwóch osób – rodzeństwa, którego opiekunem została matka.

Tabela 1. Podmiot inicjujący postępowanie.

podmiot inicjujący postępowanie	sprawy	
	I. bezwzględna	procenty
z urzędu, w konsekwencji złożenia orzeczenia przez sąd, który wydał postanowienie o ubezwłasnowolnieniu	194	97,0
inny	6	3,0
ogółem	200	100

Źródło: opracowanie własne

Jak sygnalizowano wcześniej, powodem, dla którego ustawodawca uznał za celowe umożliwienie sądowi wszczynanie postępowań o ustanowienie opieki z urzędu, jest potrzeba szybkiego i sprawnego zagwarantowania osobie ubezwłasnowolnionej całkowicie ochrony jej praw i interesów. W związku z tym w celu oceny, czy te założenia są właściwie realizowane, niezbędne było ustalenie, ile dni, licząc od dnia uprawomocnienia się orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu całkowitym, trwa przekazanie odpisu postanowienia do sądu opiekuńczego. Zestawienie danych na ten temat znajduje się w poniższej tabeli 2. Informacje w tym zakresie udało się uzyskać w 177 sprawach. Wynika z nich, że w 77% spraw sąd potrzebował nie więcej niż 30 dni na przekazanie odpisu prawomocnego orzeczenia, a w żadnej ze spraw czas ten nie był dłuższy niż 180 dni. W 18 sprawach ustalenie niezbędnych danych było niemożliwe z uwagi na brak adnotacji o dacie uprawomocnienia postanowienia o ubezwłasnowolnieniu. W sprawach nr 20 oraz nr 147 postępowanie zostało wszczęte z uwagi na śmierć dotychczasowego opiekuna, dlatego niecelowe było wyliczanie omawianych wartości (w sprawie 147 byłoby to także niemożliwe z uwagi na brak adnotacji na temat prawomocności). Natomiast w sprawie nr 85 sąd okręgowy prowadzący postępowania o ubezwłasnowolnienie zwrócił się do sądu rejonowego – sądu opiekuńczego o ustanowienie doradcy tymczasowego dla osoby, której postępowanie dotyczyło i dopiero po 133 dniach do akt wpłynęło postanowienie o ubezwłasnowolnieniu (sprawa uwzględniona w tabeli 2. jako „poniżej 1 dnia”).

Tabela 2. Czas od uprawnomocnienia orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu do zainicjowania postępowania.

sprawy		
dni	I. bezwzględna	procenty
poniżej 1 dnia	1	0,6
0-7	11	6,0
8-14	43	23,8
15-30	84	46,4
31-90	35	19,3
91-180	5	2,8
powyżej 180	2	1,1
Suma	181*	100

* W 18 sprawach – brak możliwości ustalenia na podstawie treści akt lub w sprawie ustanawiano kolejnego opiekuna; w 1 sprawie – niecelowe z uwagi wszczęcia postępowania z uwagi na śmierć dotychczasowego opiekuna.
Źródło: opracowanie własne

2.2. Organizacja postępowania

W żadnej z analizowanych spraw sąd opiekuńczy nie zdecydował się na wyznaczenie terminu posiedzenia przygotowawczego (art. 205⁴ w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Wszystkie sądy niezwłocznie po otrzymaniu postanowienia o ubezwłasnowolnieniu całkowitym podejmowały czynności zmierzające do rozstrzygnięcia sprawy i zazwyczaj była to więcej niż jedna czynność (zob. tabela 3). Zdecydowanie najbardziej popularnym, choć wydaje się, że jednocześnie najbardziej właściwym działaniem, było wydanie przez sąd zarządzenia i zlecenie kuratorowi wykonania wywiadu środowiskowego w miejscu zamieszkania osoby ubezwłasnowolnionej lub/i kandydata na opiekuna lub/i w celu ustalenia kandydata na opiekuna. Działanie takie podjęto w aż 129 sprawach (64,5% analizowanych postępowań)¹¹. Równie często, tj. odpowiednio w 87 i 84 sprawach, sądy decydowały się na wydanie postanowienia lub zarządzenia o wszczęciu postępowania oraz zarządzenia o skierowaniu sprawy na rozprawę. W 8 sprawach sąd wydał zarządzenie o wszczęciu postępowania¹². W 45 sprawach sąd zwracał się do sądu okręgowego

¹¹ Więcej na temat wywiadu środowiskowego patrz zob. 2.3 Postępowanie dowodowe.

¹² Forma w jakiej następuje wszczęcie postępowania stanowi przedmiot sporu przedstawicieli doktryny. A. Góra-Błaszczkowska, dzieląc stanowisko H. Doleckiego i H. Haaka, wskazuje, że sąd wszczynając postępowanie, wydając postanowienie (por. A. Góra-Błaszczkowska, *Kodeks...*, komentarz do art. 570 k.p.c., nt 4. Pogląd przeciwny prezentuje natomiast J. Gudowski, który konstatuje, że sąd opiekuńczy wszczynając postępowanie o ustanowienie opieki wydając zarządzenie (por. J. Gudowski, [w:], *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 4, *Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, LEX 2021, komentarz do art. 570 k.p.c., nt 2. Powyższe dane dotyczące sposobu wszczęcia przez sąd opiekuńczy postępowania pozwalają stwierdzić, że przedstawiciele judykatury przychylają się do poglądu o konieczności wszczynania postępowania w trybie art. 570 k.p.c. postanowieniem. Na uwagę zasługuje także fakt, że w wielu sprawach sąd na żadnym etapie nie wydawał ani postanowienia, ani zarządzenia o wszczęciu postępowania. Czasami czynił to już po podjęciu innych czynności sprawy, albo dopiero podczas rozprawy, co niewątpliwie należy uznać za sprzeczne z obowiązującym porządkiem prawnym. Problem ten nie jest jednak odosobniony i właściwy tylko dla spraw o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie. Uwagę na niego zwracała także M. Jankowska, *Kuratela nad...*, s. 14.

z żądaniem przedstawia akt sprawy o ubezwłasnowolnienie. W 29 sprawach sąd polecał zwrócić się do domu pomocy społecznej¹³ lub ośrodka pomocy społecznej¹⁴ celem ustalenia danych osób najbliższych osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie albo informacji na jej temat. W 37 sprawach sąd podjął inne czynności zmierzające do ustalenia kandydata na opiekuna, polegające np. na zwróceniu się pisemnie do uczestnika postępowania o ubezwłasnowolnienie z pytaniem czy wyraża ona zgodę na pełnienie funkcji opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie.

Kontrowersyjnymi i odosobnionymi w skali wszystkich badanych spraw były 4 postępowania (nr 175, 176, 177 i 178), prowadzone przez ten sam sąd rejonowy, w których bez prowadzenia postępowania dowodowego oraz podejmowania jakichkolwiek innych czynności sąd opiekuńczy, po zapoznaniu się z treścią postanowienia o ubezwłasnowolnieniu, dysponując wyłącznie aktami sprawy o ubezwłasnowolnienie (w sprawie 177 także wnioskiem o wszczęcie postępowania), wydał postanowienie o ustanowieniu opieki, orzekając przy tym na posiedzeniu niejawnym. Działanie takie nie jest oczywiście sprzeczne z obowiązującymi przepisami, przeciwnie, art. 152 k.r.o. jasno stanowi, że każda osoba wyznaczona przez sąd opiekunem ma obowiązek objęcia tej funkcji, a ewentualny wniosek o zwolnienie od obowiązku objęcia opieki zgłasza się do sądu opiekuńczego w trybie art. 592 k.p.c., w terminie tygodnia od doręczenia postanowienia w tym przedmiocie – a zatem ustawodawca dopuszcza możliwość ustanowienia opiekuna bez konsultowania z nim tej decyzji – nie wydaje się jednak aby było to postępowanie właściwe. Poszukiwanie w ten sposób kandydata na opiekuna jest bowiem nie tylko czasochłonne ale nieefektywne – nie jest bowiem niemożliwe, żeby kolejne osoby wносиły o zwolnienie ich z pełnienia tej funkcji, podając ku temu istotne, zasługujące na uwzględnienie argumenty. Ponadto sąd wyznacza w ten sposób na opiekuna osobę, o której nie posiada żadnych informacji, nie wiedząc tym samym, czy nie zachodzą przesłanki wyłączające możliwość ustanowienia jej opiekunem (art. 148 k.r.o.).

Tabela 3. Pierwsze czynności sądu (N=200)*.

czynność	l. bezwzględna	procenty
wywiad środowiskowy	129	64,5
postanowienie o wszczęciu postępowania	87	43,5
zarządzenie o wszczęciu postępowania	8	4
zarządzenie o skierowaniu sprawy na rozprawę	84	42
żądanie przedstawienia akt sprawy o ubezwłasnowolnienie	45	22,5
inne czynności zmierzające do ustalenia kandydata na opiekuna	37	18,5
zwrócenie się do DPS lub właściwego OPS o dane osób najbliższych oraz informacje na temat ubezwłasnowolnionego	29	14,5
postanowienie o ustanowieniu opieki	4	2

*Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ w jednej sprawie mogła wystąpić więcej niż jedna wstępna czynność sądu.

Źródło: opracowanie własne

¹³ Dalej jako: DPS.

¹⁴ Dalej jako: OPS.

Sądy opiekuńcze w sprawach o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie dążą do możliwie jak najszybszego rozstrzygnięcia sprawy. Potwierdza to zarówno charakter podejmowanych przez nie czynności wstępnych w sprawie, jak również dalsze decyzje. Nierzadko dążą do osiągnięcia powyższego poprzez rezygnację z orzekania w sprawie na posiedzeniu jawnym, co umożliwia sądowi art. 514 § 1 k.p.c., zgodnie z którym rozprawa odbywa się w wypadkach wskazanych w ustawie, a w innych wypadkach jej wyznaczenie zależne jest od uznania sądu. W analizowanych sprawach w blisko 1/4 postępowań (44 sprawy) sądy decydowały się orzekać na posiedzeniu niejawnym. Posiedzenie jawne przeprowadzono w 156 sprawach (78% wszystkich analizowanych spraw). Wpływ na powyższe mogły mieć także warunki sanitarno-epidemiologiczne, analizowane sprawy były bowiem w większości rozstrzygane już po wybuchu pandemii SARS-Cov2¹⁵. Należy się jednak zastanowić, czy w sprawach o takim charakterze jak postępowanie o ustanowieniu opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie rezygnacja przez sąd z bezpośredniego zapoznania się z materiałem dowodowym, w tym przede wszystkim z dowodem z zeznań kandydata na opiekuna, jest postępowaniem właściwym. Szczególnie jeśli weźmie się pod uwagę, że w dobie epidemii także wywiady środowiskowe prowadzone były w formie rozmowy telefonicznej, a nie osobistej, niezapowiedzianej wizyty kuratora w miejscu zamieszkania kandydata lub osoby ubezwłasnowolnionej.

Odnosząc się do kwestii organizacji postępowania, należy także zwrócić uwagę na czas jaki był sądowi potrzebny do wydania w sprawie orzeczenia co do meritum. Jak wynika z danych zestawionych w tabeli 4, w 57,5% spraw sąd potrzebował od 31 do 90 dni na powyższe – licząc od dnia otrzymania przez sąd opiekuńczy postanowienia o ubezwłasnowolnieniu lub wniosku o wszczęcie postępowania (dalej: dzień zainicjowania postępowania) do dnia wydania orzeczenia¹⁶. Krócej niż miesiąc lub miesiąc trwało 22,5% spraw, a dłużej niż 3 miesiące ale krócej niż pół roku – 15,5%. Rzadkością były sprawy trwając dłużej niż pół roku – 4% spraw. Tylko jedna sprawa, nr 183, trwała dłużej niż rok. Jednocześnie wyjaśnić należy, że fakt, iż jej rozpoznanie zajęło aż 373 dni, wynikał z wielu czynników, nie zawsze zależnych od sądu. Pierwotny termin rozprawy w tej sprawie został bowiem wyznaczony na kwiecień 2020 r., a więc moment wybuchu epidemii SARS-Cov2 i z tego względu został on odwołany. Następnie sędzia sprawozdawca przebywał na długotrwałym zwolnieniu lekarskim. Ostatecznie

¹⁵ Warto zauważyć, że w sprawach o ustanowienie kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo sąd w aż 99% spraw orzekał na rozprawie, por. M. Jankowska, *Kuratela nad...*, s. 15. Analizowane przez M. Jankowską sprawy były jednak prowadzone w latach 2000-2018, co potwierdza trafność tezy, że na decyzję sądu co do skierowania sprawy na rozprawę wpływ miała epidemia wirusa SARS-Cov2.

¹⁶ Mając na uwadze, że tylko w 96 sprawach wydania postanowienia lub zarządzenia o wszczęciu postępowania było pierwszą czynnością sądu orzekającego, autorka za niecelowe uznała określanie czasu trwania postępowania z wykorzystaniem daty jego wszczęcia. Wydaje się natomiast, że sprawność działania sądu najlepiej obrazuje określenie okresu w jakim sąd miał możliwość procedowania w sprawie, dlatego też liczenie czasu trwania postępowania od dnia, w którym do sądu wpłynął wniosek o jego wszczęcie lub odpis postanowienia o ubezwłasnowolnieniu, jest najbardziej miarodajne.

sprawa została rozstrzygnięta na posiedzeniu niejawnym. Za niewłaściwe należy jednak w przypadku tej sprawy uznać działanie sądu, który dopiero po 4 miesiącach od otrzymania na piśmie przyrzeczenia opiekuna przesłał do niego zaświadczenie opiekuńcze.

Tabela 4. Czas od dnia zainicjowania postępowania do wydania orzeczenia.

sprawy		
liczba dni	liczba wystąpień	procenty
0-7	8	4
8-14	5	2,5
15-30	32	16
31-90	115	57,5
91-180	31	15,5
181-365	8	4
pow. 365	1	0,5
suma	200	100

Źródło: opracowanie własne

2.3. Postępowanie dowodowe

Jak wskazano powyżej, sąd prowadził rozprawę w 156 analizowanych sprawach. We wszystkich z nich sąd zdecydował się na przeprowadzenie dowodu z przesłuchania kandydata na opiekuna, co czyni powyższy dowód najczęściej przeprowadzanym (zob. tabelę 5).

Tabela 5. Rodzaj prowadzonych przez sąd dowodów (N=200)*.

dowód	l. bezwzględna	procenty
wysłuchanie kandydata na opiekuna	156	78
wysłuchanie osoby ubezwłasnowolnionej	2	1
przesłuchanie osób bliskich	11	5,5
wywiad środowiskowy (na jaką okoliczność?)	138	69
opinia OPS	10	5
dane z Krajowego Rejestru Karnego	9	4,5
inne	42	21
brak postępowania dowodowego	11	5,5

* Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ w jednej sprawie sąd mógł prowadzić więcej niż jeden rodzaj dowodu.

Źródło: opracowanie własne

Tylko nieznacznie rzadziej, bo w 138 sprawach, sąd decydował się na przeprowadzenie dowodu z wywiadu środowiskowego. Jak wynika z tabeli 6, zakreślając tezę dowodową, na jaką dowód ten był przez sąd przeprowadzony, najczęściej wskazywano na potrzebę ustalenia sytuacji życiowej i bytowej kandydata na opiekuna oraz jego predyspozycji do pełnienia tej funkcji (w 39 sprawach). Druga najpopularniejsza teza dowodowa to konieczność ustalenia sytuacji życiowej, bytowej i zdrowotnej ubezwłasnowolnionego oraz wyłonienie kandydata na opiekuna (w 36 sprawach). W dalszej kolejności jako powód dopuszczenia dowodu wskazywano wyłącznie potrzebę wyłonienia kandydata na opiekuna (14 spraw) albo wyłącznie określenie sytuacji życiowej, bytowej i zdrowotnej ubezwłasnowolnionego (16 spraw). Pozostałe tezy dowodowe zostały szczegółowo opisane w tabeli. Zaznaczyć należy jednak, że w trzech sprawach sąd w ogóle nie zakreślił tezy dowodowej, wskazując jedynie, że poleca wykonanie wywiadu środowiskowego.

Tabela 6. Okoliczności, na jakie prowadzono dowód z wywiadu środowiskowego (N=138)*.

teza postanowienia/zarządzenia o dopuszczeniu dowodu	l. bezwzględna	procenty
nie zakreślono tezy dowodowej	3	2,16
wyłonienie kandydata na opiekuna	14	10,07
ustalenie sytuacji życiowej, bytowej i zdrowotnej ubezwłasnowolnionego	16	11,51
ustalenie sytuacji życiowej i bytowej kandydata na opiekuna oraz jego predyspozycji do pełnienia tej funkcji	39	28,78
wywiad środowiskowy w miejscu zamieszkania doradcy tymczasowego	1	0,72
ustalenie sytuacji życiowej, bytowej i zdrowotnej ubezwłasnowolnionego oraz wyłonienie kandydata na opiekuna	36	25,9
wyłonienie kandydata na opiekuna, ustalenie jego sytuacji życiowej i bytowej oraz predyspozycji do pełnienia tej funkcji	7	5,04
ustalenie sytuacji życiowej i bytowej kandydata na opiekuna oraz jego predyspozycji do pełnienia tej funkcji, a także ustalenie sytuacji życiowej, bytowej i zdrowotnej ubezwłasnowolnionego	10	7,19
wyłonienie kandydata na opiekuna, ustalenie jego sytuacji życiowej i bytowej oraz predyspozycji do pełnienia tej funkcji, a także ustalenie sytuacji życiowej, bytowej i zdrowotnej ubezwłasnowolnionego	12	8,63

* Przedstawione wyniki odnoszą się wyłącznie do spraw, w których prowadzono dowód z wywiadu środowiskowego.

Źródło: opracowanie własne

Inne prowadzone przez sąd dowody nie były już tak powszechne. Sąd decydował się na przesłuchanie osób bliskich osoby ubezwłasnowolnionej lub/i kandydata na opiekuna (w 11 sprawach), zwrócenie się do właściwych ośrodków pomocy społecznej o wyrażenie opinii na temat osoby kandydata lub/i osoby ubezwłasnowolnionej, zobowiązywał kandydata do przedłożenia danych z Krajowego Rejestru Karnego, a tylko w dwóch sprawach przesłuchał osobę ubezwłasnowolnioną. Jednocześnie w aż 11 sprawach postępowanie dowodowe nie było w ogóle prowadzone, co z uwagi na szczególny charakter postępowania

o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie należy uznać za sytuację wysoce niewłaściwą, zwłaszcza, że w 4 z nich (sprawy nr 111, 60, 62 i 63) sąd nie dysponował nawet aktami sprawy o ubezwłasnowolnienie i ustanowił opiekunem wnioskodawcę z postępowania o ubezwłasnowolnienie, nie weryfikując jego predyspozycji do pełnienia tej funkcji ani woli jej pełnienia.

Analiza charakteru prowadzonego przez sądu opiekuńcze postępowania dowodowego prowadzi do wniosku, że jest ono zazwyczaj bardzo wąskie. Sąd nie stara się raczej uzyskać szerokiego obrazu sytuacji, w jakiej znajduje się osoba ubezwłasnowolniona, ponieważ jego działanie nakierowane jest na jak najszybsze rozstrzygnięcie sprawy i ustanowienie opiekuna. Stąd też tak duża popularność w analizowanych sprawach dowodu z wysłuchania kandydata na opiekuna oraz wywiadu środowiskowego – oba dowody pozwalają bowiem stosunkowo szybko i sprawnie uzyskać przez sąd informacje o osobie kandydata na opiekuna, względnie ustalić kandydata na opiekuna i uzyskać o nim wymagane informacje. Za pożądane należy natomiast uznać szersze wykorzystanie przez sąd możliwości przesłuchania osób bliskich ubezwłasnowolnionego oraz samej osoby ubezwłasnowolnionej, jeśli jej stan zdrowia na to pozwala. Wydaje się, że uzupełnienie materiału dowodowego o te dwa środki dowodowe pozwalałoby na uzyskanie bardziej pełnego i wiarygodnego obrazu sytuacji, w jakiej znajduje się ubezwłasnowolniony. Zasadniczo bowiem wywiad środowiskowy był sporządzany przez kuratora sądowego w oparciu o informacje, jakie uzyskał od kandydata na opiekuna – to bowiem te osoby najczęściej nawiązywały kontakt z kuratorem. Ponadto nie można nie zauważyć, że notoryczne pomijanie osoby ubezwłasnowolnionej w procesie wyboru jej opiekuna prowadzi do jej uprzedmiotowienia, co z kolei należy uznać za niewłaściwą praktykę. Jeśli bowiem ubezwłasnowolniony znajduje się w takim stanie, że możliwe jest nawiązanie z nim przez sąd kontaktu logicznego, to należałoby przyznać mu prawo głosu.

Niepokojące są także praktyki jawnego ignorowania przez sąd stanowiska kuratora sądowego wyrażonego w raporcie z wywiadu środowiskowego. Sytuacja taka miała m.in. miejsce w sprawie nr 137, w której to kurator odradzał ustanowienie kuratorem ubezwłasnowolnionej jej matkę z uwagi na wątpliwości co do pobudek, jakie kierowały kandydatką podczas sprawowania opieki, a ponadto z uwagi na kierowane przeciwko niej w przeszłości oskarżenia o znęcanie się nad matką. Sąd tymczasem pominął te informacje, mając na uwadze, że matka była jedynym kandydatem na opiekuna. Analogiczna sytuacja miała miejsce w sprawie nr 123, w której sąd również zignorował opinię kuratora sądowego i ustanowił opiekunem ubezwłasnowolnionego jego żonę, mimo że małżonkowie pozostawali w separacji faktycznej, byli w trakcie postępowania rozwodowego a ubezwłasnowolniony wielokrotnie groził żonie pozbawieniem jej życia. Kobieta niechętnie, za namową sądu, zgodziła się na pełnienie tej funkcji, wskazując, że nie chce robić dalszych problemów. Zaistniała sytuacja jest absolutnie

niedopuszczalna, a zachowanie sądu nakierunkowane na jak najszybsze załatwienie sprawy zasługuje na krytykę.

Opisując postępowanie dowodowe prowadzone przez sąd opiekuńczy, trzeba także zaznaczyć, co sygnalizowano powyżej, że sąd nie zawsze dysponował aktami sprawy o ubezwłasnowolnieniu. W 117 sprawach (58%) sąd nie miał wglądu do akt sprawy o ubezwłasnowolnieniu. Wgląd do powyższych akt sąd opiekuńczy miał w 81 sprawach, przy czym w 45 sprawach zwracał się z żądaniem ich przesłania do sądu okręgowego, a w 36 sprawach sąd okręgowy przesłał akta wraz z prawomocnym orzeczeniem o ubezwłasnowolnieniu całkowitym, co należy uznać za praktykę właściwą. W dwóch sprawach dane z akt nie pozwalały jednoznacznie wskazać, czy sąd aktami dysponował. Wydaje się natomiast, że przy sprawach o takim charakterze jak ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej wgląd sądu w akta sprawy o ubezwłasnowolnieniu jest niezbędny dla uzyskania możliwie pełnego obrazu sytuacji, w jakiej znajduje się osoba, której postępowanie dotyczy. Bez zapoznania się przez sąd z aktami sprawy o ubezwłasnowolnieniu trudno bowiem nawet ustalić, jakie okoliczności legły u podstaw decyzji o jej ubezwłasnowolnieniu.

3. Uczestnicy postępowania

3.1. Uwagi ogólne

Uczestnikiem postępowania nieprocesowego, do którego zalicza się sprawy o ustanowienie opieki, może być każda osoba, której praw dotyczy wynik sprawy (art. 510 § 1 k.p.c.). O istnieniu po stronie osoby zainteresowanej udziałem w sprawie interesu prawnego w powyższym, świadczą zazwyczaj pewne zdarzenia prawne, które implikują potrzebę uregulowania pewnych wiążących się z nimi stosunków prawnych i rodzą obiektywną potrzebę wszczęcia postępowania nie tylko u osób wprost zainteresowanych w uregulowaniu tych stosunków, ale często również i u innych osób, które trudno wyliczyć w ustawie¹⁷.

Obowiązkiem sądu w postępowaniu nieprocesowym jest ustalenie, czy wszystkie osoby zainteresowane wynikiem postępowania są jego uczestnikami. W przypadku ustalenia, że zainteresowany nie bierze udziału w postępowaniu, sąd jest zobowiązany wezwać go do udziału w sprawie¹⁸.

Osoba zainteresowana staje się uczestnikiem postępowania poprzez wzięcie udziału w sprawie, albo wskutek otrzymania wezwania do wzięcia udziału w sprawie pochodzącego od sądu. Fakt bycia uczestnikiem postępowania jest niezależny od dalszej aktywności lub bierności podczas postępowania. Przystąpienie do udziału w sprawie przez osobę zainteresowaną jest możliwe do chwili prawomocnego zakończenia postępowania¹⁹.

W analizowanych sprawach uczestnikiem postępowania zazwyczaj, bo w aż blisko 65,5% spraw, był wyłącznie kandydat na opiekuna (zob. tabelę 7). Podmiot ten brał udział w charakterze uczestnika łącznie w 164 z 200 analizowanych spraw, a zatem w 82% postępowań. Mając natomiast na uwadze, że 33 postępowania sąd oznaczył jako prowadzone z urzędu bez wskazywania ich uczestników, można przyjąć, że liczba spraw, w których kandydat na opiekuna nie jest uczestnikiem postępowania, stanowi wielkość marginalną. Sytuacja taka jest nie tylko zrozumiała, ale i musi być oceniona pozytywnie – nie ma bowiem wątpliwości, że kandydat na opiekuna jest zainteresowany końcowym wynikiem sprawy, która wywrze istotny wpływ na jego sytuację osobistą. Trafnie zatem sądy przyjmują, że to właśnie kandydat na opiekuna powinien być jednym z uczestników postępowania. Jednocześnie zaznaczyć należy,

¹⁷ Uchwała SN z dnia 19 lutego 1981 r., III CZP 2/81, OSNC z 1981 nr 8, poz. 144.

¹⁸ A. Góra-Błaszczkowska, *Kodeks...*, komentarz do art. 510 k.p.c., nt 2.

¹⁹ J. Gudowski, *Kodeks...*, komentarz do art. 510 k.p.c., nt 4-5.

że w analizowanych sprawach kandydat na opiekuna w 4 sprawach wystąpił jako uczestnik wraz z prokuratorem, a w jednej wraz z opiekunem zwolnionym z opieki.

Odmienne ma się natomiast sytuacja w przypadku osoby ubezwłasnowolnionej. Z zestawienia w tabeli 7. wynika, że osoba ubezwłasnowolniona była jedynym uczestnikiem postępowania w dwóch sprawach. W 12 postępowaniach ubezwłasnowolniony występował w sprawie w charakterze uczestnika wraz z kandydatem na opiekuna, a tylko w jednym postępowaniu uczestnikiem był dodatkowo członek rodziny osoby ubezwłasnowolnionej. Taki stan rzeczy wydaje się być konsekwencją regulacji art. 573 § 1 k.p.c., który nie przyznaje osobie ubezwłasnowolnionej całkowicie, jako nieposiadającej zdolności do czynności prawnych, zdolności do podejmowania czynności w postępowaniu dotyczącym jej osoby²⁰. Zasadność takiej regulacji budzi jednak pewne obawy. Wydaje się bowiem, że jeśli stan zdrowia osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie pozwala jej na zrozumienie celu prowadzonego postępowania o ustanowienie dla niej opieki, właściwe byłoby informowanie osoby ubezwłasnowolnionej o losach tego postępowania i umożliwienie jej udziału w nim. Obecnie osoba ubezwłasnowolniona staje się natomiast przedmiotem, a nie podmiotem postępowania o ustanowienie opieki, skoro pomija się ją zupełnie w sprawie²¹.

Nieznaczna jest także liczba spraw, w których jako uczestnik występował członek rodziny ubezwłasnowolnionego niebędący kandydatem na opiekuna. Sytuacja taka miała miejsce jedynie w 14 analizowanych postępowaniach. Ponadto w pojedynczych sprawach sąd jako jedynego uczestnika postępowania oznaczył prokuratora oraz wnioskodawcę.

Tabela 7. Uczestnicy postępowania o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie.

Uczestnik	L. bezwzględna	Procent
Prokurator	1	0,5
Wnioskodawca	1	0,5
Kandydat na opiekuna i opiekun zwolniony z opieki	1	0,5
Osoba ubezwłasnowolniona, kandydat na opiekuna i członkowie rodziny osoby ubezwłasnowolnionej	1	0,5
Kandydat na opiekuna i prokurator	4	2
Kandydat na opiekuna	131	65,5
Kandydat na opiekuna i członkowie rodziny osoby ubezwłasnowolnionej	14	7
Osoba ubezwłasnowolniona i kandydat na opiekuna	12	6
Osoba ubezwłasnowolniona	2	1
Sprawa z urzędu	33	16,5
Suma	200	100

Źródło: opracowanie własne

²⁰ Przepis ten umożliwia podejmowanie czynności w sprawach dotyczących jej osoby, osobie ubezwłasnowolnionej częściowo, co przekłada się na znaczny wzrost liczby spraw, w których jest ona uznawana za uczestnika postępowania o ustanowienie kurateli. Badania prowadzone przez M. Janowską wykazała, że w sprawach o ustanowienie kurateli, osoba ubezwłasnowolniona częściowo była uczestnikiem 55,2% spraw (por. M. Jankowska, *Kuratela nad...*, s. 19).

²¹ Więcej na temat pozycji osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie w postępowaniu o ustanowienie opieki zob. ppkt 3.1.4.

3.2. Osoba ubezwłasnowolniona

3.2.1. Zagadnienia ogólne

Pojęcie „ubezwłasnowolnienie” nie posiada definicji legalnej. Ustawodawca zdecydował się jedynie na ustalenie przesłanek, których wystąpienie uzasadnia zastosowanie dyspozycji art. 13 § 1 k.c. Sąd Najwyższy, odnosząc się do instytucji ubezwłasnowolnienia całkowitego, wyjaśnia²², że ustawodawca, konstruując jego przesłanki, posłużył się metodą psychiatryczno-psychologiczną. Art. 13 § 1 k.c. stanowi, że ubezwłasnowolniona całkowicie może być osoba, która ukończyła lat trzynaście, jeżeli wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, nie jest w stanie kierować swym postępowaniem. Można zatem stwierdzić, że w przypadku ubezwłasnowolnienia całkowitego istnieje ścisła więź pomiędzy stanem psychicznym osoby, której dotyczy wniosek, a jej sferą wolitywno-emotywną²³. Jednocześnie jednak w orzecznictwie utrwalony jest pogląd, że samo istnienie choroby psychicznej lub innej wskazanej w art. 13 § 1 k.c. przyczyny nie jest przesłanką wystarczającą do orzeczenia ubezwłasnowolnienia całkowitego. Sąd Najwyższy trafnie zaznacza bowiem, że jednej z powyższych okoliczności musi jeszcze towarzyszyć powiązana przyczynowo z tymi przesłankami niemożność kierowania swoim, szeroko rozumianym, postępowaniem przez osobę fizyczną, której wniosek dotyczy. Przez pojęcie „niemożność” Sąd Najwyższy rozumie brak świadomego kontaktu z otoczeniem oraz brak możliwości intelektualnej oceny swojej sytuacji, swojego zachowania i wywołanych nim następstw²⁴.

Orzeczenie przez sąd ubezwłasnowolnienia całkowitego osoby, której wniosek dotyczy, prowadzi do utraty przez nią zdolności do czynności prawnych i potrzeby ustanowienia opieki, jeśli ubezwłasnowolniony nie pozostaje już pod władzą rodzicielską (art. 13 § 2 k.c.). Skutki ubezwłasnowolnienia całkowitego są zatem niezwykle daleko idące – ingerują w sferę praw i wolności człowieka, dlatego też w orzecznictwie słusznie podkreśla się, że winno być ono orzekane tylko wówczas, gdy nie ma innej możliwości ochrony osoby, której postępowanie dotyczy²⁵. Niezwykle istotne, z uwagi na szczególną sytuację, w jakiej znajduje się osoba ubezwłasnowolniona całkowicie, jest też sprawne ustanowienie dla niej opieki, sprawowanej przez osobę o właściwych ku temu predyspozycjach, a w miarę możliwości posiadającą także tego rodzaju relacje z ubezwłasnowolnionym, że fakt sprawowania nad nim opieki będzie budził u ubezwłasnowolnionego poczucie bezpieczeństwa i przekonanie o zasadności zaistniałego stanu rzeczy.

²² Postanowienie SN z dnia 26 stycznia 2012 r., III CSK 169/11, OSNC z 2012 nr 7–8, poz. 97.

²³ Por. postanowienie SN z dnia 26 stycznia 2012 r., III CSK 169/11.

²⁴ Postanowienie SN z dnia 17 maja 2013 r., I CSK 122/13, LEX nr 1353039.

²⁵ Por. m.in. postanowienie SA w Katowicach z dnia 18 grudnia 2017 r., I ACa 154/17, LEX nr 2557381.

3.2.2. Dane społeczno-demograficzne

Dokonując ogólnej, społeczno-demograficznej charakterystyki osób ubezwłasnowolnionych całkowicie biorących udział w analizowanych sprawach, należy w pierwszej kolejności wskazać, że postępowania te odnosiły się do 109 kobiet i 92 mężczyzn, dla których z uwagi na orzeczenie ubezwłasnowolnienia całkowitego niezbędne było ustanowienie opieki.

Dane dotyczące wieku osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie w chwili wpływu do sądu wniosku o wszczęcie postępowania lub/i odpisu prawomocnego orzeczenia w przedmiocie ubezwłasnowolnienia całkowitego, wyraźnie pokazują, że postępowania o ustanowienie opieki dotyczą przede wszystkim osób w wieku od 18 do 25 lat (53 osoby), oraz osób po 65 roku życia (87 osób) – stanowiły one bowiem 70% wszystkich osób, których dotyczyło postępowanie (zob. tabelę 8). Sytuacja taka nie jest zaskakująca, jeśli weźmie się pod uwagę przesłanki orzeczenia ubezwłasnowolnienia całkowitego i ustanawiania opieki na podstawie art. 13 § 2 k.c. Osoby ubezwłasnowolnione całkowicie między 18 a 25 rokiem życia to najczęściej osoby chorujące na różnego rodzaju zaburzenia psychiczne przewlekłe, od wieku dziecięcego, nad którymi na skutek uzyskania pełnoletności rodzice nie sprawują już władzy rodzicielskiej. Osiągnięcie pełnoletności przez osobę chorą będzie w takich sytuacjach główną przyczyną wystąpienia z wnioskiem o jej ubezwłasnowolnienie, a w konsekwencji jego orzeczenia – ustanowienia opieki. Obawa o możliwość zagwarantowania właściwiej opieki osobie chorującej od wielu lat przewlekłe, która ma osiągnąć pełnoletność, wydaje się być także jednym z powodów, dla których w 7 analizowanych sprawach postępowanie odnosiło się do osób poniżej 18 roku życia. Trafność tego poglądu potwierdza także fakt, że w dwóch spośród nich w chwili orzekania osoba, dla której ustanawiano opiekę, była już pełnoletnia. Z kolei duża liczba postępowań odnoszących się do osób po 65 roku życia wydaje się być powiązana z pogarszającym się wraz z wiekiem stanem zdrowia. W wielu z analizowanych przypadków przyczyną ubezwłasnowolnienia była m.in. choroba Alzheimera i zespół otępienny.

Tabela 8. Wiek osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie

wiek osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie	w chwili wpływu wniosku do sądu		w chwili wydania postanowienia o ustanowieniu opieki	
	l. bezwzględna	procent	l. bezwzględna	procent
poniżej 18	7	3,5	5	2,5
18	30	14,9	23	11,4
19-25	23	11,4	32	15,9
26-35	13	6,5	13	6,5
36-45	14	7	14	7
46-55	8	4	7	3,5

wiek osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie	w chwili wpływu wniosku do sądu		w chwili wydania postanowienia o ustanowieniu opieki	
	l. bezwzględna	procent	l. bezwzględna	procent
56–65	18	9	19	9,5
66–75	37	18,4	37	18,4
pow. 75	50	24,9	50	24,8
niemożliwe do ustalenia	1	0,50	1	0,50
suma	201	100	201	100

Źródło: opracowanie własne

Znaczna część osób ubezwłasnowolnionych, dla których ustanawiano opiekę w analizowanych sprawach, to mieszkańcy wsi (39%) i miast do 50 tys. osób (28%) – osoby zamieszkujące te obszary stanowiły 67% wszystkich osób, których postępowanie dotyczyło (zob. tabelę 9). Najmniej osób mieszkało natomiast w miastach o liczbie mieszkańców między 50 a 100 tysięcy. W przypadku 5 osób ubezwłasnowolnionych, z uwagi na skąpe postępowanie dowodowe prowadzone przez sąd opiekuńczy i brak akt sprawy o ubezwłasnowolnienie, niemożliwe okazało się ustalenie ich miejsca zamieszkania. Sytuacje takie miały miejsce w sprawach, w który sąd w żaden sposób nie informował tych osób o fakcie wszczęcia postępowania i wydanego w nim rozstrzygnięcia.

Tabela 9. Miejsce zamieszkania osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie.

miejsce zamieszkania	l. bezwzględna	procent
wieś	79	39,3
miasto do 50 tys. mieszkańców	56	27,9
miasto pow. 50 do 100 tys. mieszkańców	12	6
miasto pow. 100 tys. do 500 tys.	33	16,4
miasto powyżej 500 tys.	16	7,9
brak danych	5	2,5
suma	201	100

Źródło: opracowanie własne

We wszystkich analizowanych sprawach, w których możliwe było ustalenie sytuacji mieszkaniowej osoby ubezwłasnowolnionej, należało stwierdzić, że jest ona należycie zabezpieczona. Jak wynika z tabeli 10, znaczna część ubezwłasnowolnionych mieszka w nieruchomości należącej do osoby najbliższej (44%), lub we własnej nieruchomości (16%), co zasadniczo koreluje z danymi o zamieszkiwaniu przez osobę ubezwłasnowolnioną wraz z kandydatem na opiekuna – sytuacja taka miała miejsce w odniesieniu do 140 osób ubezwłasnowolnionych, tj.

w 70% przypadków (zob. tabelę 11). Dane dotyczące niezamieszkiwania przez osobę ubezwłasnowolnioną z kandydatem na opiekuna (53 osoby – 26%) pozostają natomiast zgodne z danymi o liczbie osób mieszkających w różnego rodzaju ośrodkach opieki (40 osób – 20%). Ponadto warto odnotować, że w 6 przypadkach osoba ubezwłasnowolniona miała ustanowione prawo dożywocia lub służebność mieszkania na nieruchomości, w której mieszkała, stanowiącej własność osoby trzeciej – zazwyczaj członka rodziny. Sytuacje takie miały zasadniczo miejsce w przypadku ubezwłasnowolnionych osób starszych, których aktualny stan zdrowia był efektem długotrwałego procesu chorobowego. Osoby takie zabezpieczały w ten sposób swoją przyszłość w czasie, gdy były w stanie samodzielnie reprezentować swoje sprawy.

Tabela 10. Sytuacja mieszkaniowa osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie.

miejsce, w którym ubezwłasnowolniony mieszka	l. bezwzględna	procent
własna nieruchomość	32	15,9
nieruchomość należąca do osoby najbliższej	89	44,2
DPS	21	10,5
prywatny ośrodek opieki	7	3,5
ZOL	11	5,5
mieszkanie socjalne	3	1,5
mieszkanie komunalne	5	2,5
nieruchomość osoby trzeciej z prawem dożywocia/służebność dla osoby ubezwłasnowolnionej	6	3
mieszkanie wynajmowane	3	1,4
zakład karny	1	0,5
mieszkanie osoby trzeciej, niebędącej osobą najbliższą	1	0,5
brak danych	22	11
suma	201	100

Źródło: opracowanie własne

Tabela 11. Czy kandydat na opiekuna zamieszkuje z osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie (N=213)*.

Odpowiedź	l. bezwzględna	procent
Tak	140	65,7
Nie	53	24,9
Nie dotyczy (opiekun zawodowy)	16	7,5
Brak danych	4	1,9
suma	213	100

*W niektórych sprawach występował więcej niż jeden kandydat na opiekuna, dlatego liczba kandydatów jest większa niż liczba spraw.

Źródło: opracowanie własne.

Większość osób ubezwłasnowolnionych całkowicie miała zapewnione źródło dochodu w postaci renty, renty socjalnej, emerytury oraz/lub innych świadczeń socjalnych (zob. tabelę 12). Uzyskiwane w ten sposób dochody w przypadku 109 osób ubezwłasnowolnionych całkowicie były wystarczające dla zapewnienia im utrzymania. W przypadku 44 osób ubezwłasnowolnionych, które posiadały własne źródło dochodu, uzyskiwane przez nie środki w zestawieniu z ich wydatkami, należało uznać za niedostateczne i niezbędne było uzyskiwanie przez nie dodatkowego wsparcia finansowego od osób najbliższych. 19 osób nie posiadało własnego źródła utrzymania, najczęściej z uwagi na brak możliwości ustalenia prawa do renty przed ustanowieniem opieki. W odniesieniu do 29 osób dane zawarte w aktach nie pozwoliły na poczynienie ustaleń w tym zakresie.

Tabela 12. Na czym utrzymaniu pozostaje osoba ubezwłasnowolniona?

	I. bezwzględna	procent
własnym	109	54,2
własnym + rodziny/opiekuna	44	21,9
rodziny	19	9,5
brak danych	29	14,4
suma	201	100

Źródło: opracowanie własne

Kwestią niezwykle trudną do ustalenia na podstawie danych zawartych w aktach analizowanych postępowań okazała się informacja o ustanowieniu dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie doradcy tymczasowego. Dane takie nie są bowiem zawierane w postanowieniach o ubezwłasnowolnieniu, a sądy opiekuńcze nie czyniły w tym zakresie ustaleń w ramach postępowania dowodowego. Sytuacja taka być może wynika z faktu, że, dysponując aktami sprawy o ubezwłasnowolnienie, sąd posiadał informacje, czy dla osoby, której postępowanie dotyczyło, był ustanowiony doradca tymczasowy, a jeśli tak, to kto nim był. Mając jednak na uwadze, że z oczywistych względów, akta sprawy o ubezwłasnowolnienie były zwracane do sądów okręgowych po prawomocnym zakończeniu postępowania o ustanowienie opieki, w przypadku 192 osób, których postępowanie dotyczyło, nie można było ustalić, kto, jeśli w ogóle, był doradcą tymczasowym ubezwłasnowolnionej. Dane na ten temat ustalono dla 9 osób i zgodnie z nimi dla 3 osób ubezwłasnowolnionych doradcą tymczasowym była matka, dla dwóch ubezwłasnowolnionych – ich dziecko, a dla pojedynczych osób doradcą ustanowiono męża, żonę, ojca i innego członka rodziny.

Brak powyższych informacji rzutował na możliwość oceny zasadności działań sądu choćby w zakresie postępowania dowodowego. Gdyby bowiem dla ubezwłasnowolnionej był ustanowiony doradca tymczasowy, wydaje się, że jedną z pierwszych decyzji sądu w postępowaniu

powinno być zarządzenie o zwrócenie się do doradcy w celu uzyskania informacji o osobie ubezwłasnowolnionej. Tymczasem w analizowanych sprawach tego rodzaju zarządzenie zasadniczo nie pojawiło się.

3.2.3. Sytuacja życiowa i stan zdrowia osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie

Jak wskazano na wstępie, w art. 13 § 1 k.c. ustawodawca określił przesłanki, których wystąpienie może uzasadniać ubezwłasnowolnienie całkowite osoby, która ukończyła trzynasty rok życia, w celu zagwarantowania jej należytej ochrony. Przeprowadzone na potrzeby niniejszego opracowania badania pozwoliły ustalić, jakie okoliczności stanowiły podstawę do ubezwłasnowolnienia osób, dla których w badanych sprawach ustanawiano opiekę. Dane zawarte w tabeli 13. pokazują, że nie istnieje jedna, najczęstsza przyczyna orzeczenia przez sąd ubezwłasnowolnienia całkowitego. W analizowanych sprawach jako podstawę ubezwłasnowolnienia najczęściej wskazywano upośledzenie umysłowe (39 osób) oraz niedorozwój umysłowy (35 osób). Kolejną przyczyną ubezwłasnowolnienia, wskazaną w orzeczeniach dotyczących 30 osób, była dość ogólnie sformułowana przesłanka – „zaburzenia psychiczne” oraz dotycząca 21 osób przesłanka – „inne zaburzenia”, które najczęściej związane były z występującą u ubezwłasnowolnionego chorobą Alzheimera. Choroby psychiczne i schizofrenia dotyczyły odpowiednio 17 i 4 osób, a zespół otępienny, otępienie znacznego stopnia i otępienie głębokiego stopnia odpowiednio 11, 1 i 13 osób. W przypadku 27 osób przyczyną ubezwłasnowolnienia były różne, niepowtarzające się przesłanki, a w odniesieniu do trzech ubezwłasnowolnionych nie było możliwe ustalenie tych danych z uwagi na ich niewskazanie w treści postanowienia o ubezwłasnowolnieniu lub ze względu na brak odpisu tego orzeczenia w aktach sprawy.

Tabela 13. Przyczyna ubezwłasnowolnienia.

powód ubezwłasnowolnienia wskazany w orzeczeniu sądu okręgowego	l. bezwzględna	procent
zaburzenia psychiczne	30	14,9
inne zaburzenia	21	10,4
otępienie znacznego stopnia	1	0,50
choroba psychiczna	17	8,5
upośledzenie umysłowe	39	19,4
niedorozwój umysłowy	35	17,4
schizofrenia	4	2
zespół otępienny	11	5,5
otępienie głębokiego stopnia	13	6,5
inne	27	13,4
brak danych	3	1,5
suma	201	100

Źródło: opracowanie własne

Nieemożliwe do statystycznego omówienia okazały się informacje dotyczące wpływu przyczyny ubezwłasnowolnienia na ogólny stan zdrowia i funkcjonowanie w społeczeństwie osoby ubezwłasnowolnionej. Mnogość stanów faktycznych i różnorodność spraw uniemożliwiły bowiem ich skatalogowanie. Ogólnie można jednak wskazać, że osoby ubezwłasnowolnione, dla których ustanawiano opiekę, dzielą się na: osoby leżące, nienawiązujące logicznego kontaktu, wymagające stałej opieki; osoby poruszające się samodzielnie, ale nie będące w stanie samodzielnie zatroszczyć się o swoje sprawy, w tym tak podstawowe jak higiena osobista czy przygotowywanie posiłków; osoby, które dzięki wysiłkom opiekunów, najczęściej rodziców, starają się mimo ograniczeń funkcjonować w społeczeństwie – uczęszczają do szkół specjalnych, są w stanie wykonać przy sobie podstawowe czynności i nie wymagają stałej opieki.

Dane dotyczące zamieszkiwania kandydata na opiekuna z osobą ubezwłasnowolnioną (zobrazowane w tabeli 11) oraz dotyczące sytuacji mieszkaniowej osoby ubezwłasnowolnionej (zestawione w tabeli 10) pokazują, że w większości badanych przypadków osoby ubezwłasnowolnione funkcjonują wśród osób najbliższych – najczęściej rodziców, rodzeństwa i dzieci, a ich stan zdrowia nie uniemożliwia im wspólnego z nimi, bezpiecznego zamieszkiwania. W wielu sprawach kandydaci na opiekunów wskazywali, że mimo konieczności zrezygnowania z pracy zawodowej w celu sprawowania opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną, nie widzą potrzeby ani możliwości umieszczenia osoby ubezwłasnowolnionej w ośrodku opieki. W kilku sprawach podnoszono, że osoba ubezwłasnowolniona przebywała w takiej placówce, ale jej stan zdrowia ulegał tam pogorszeniu, dlatego powróciła do domu.

Okres, którego dotyczy przeprowadzone badanie, jest szczególny z uwagi na pandemię wirusa SARS-Cov2. Stan ten nie pozostał bez wpływu na losy osób, których postępowanie dotyczyło. W przypadku osób młodszych, uczęszczających nadal do szkół specjalnych lub innych placówek, przygotowujących je do życia w społeczeństwie, opiekunowie zwracali uwagę na problemy z kontynuowaniem prowadzonych terapii, gorsze funkcjonowanie podopiecznych w okresie nauki zdalnej czy pojawiające się zachowania agresywne lub stany lękowe. Kandydaci na opiekunów osób przebywających w placówkach opieki wskazywali natomiast na utrudniony kontakt z ubezwłasnowolnionymi, często ograniczający się wyłącznie do rozmów telefonicznych z personelem placówek. Co do zasady w każdej z analizowanych spraw kontekst pandemii był poruszany i wskazywany jako jeden z czynników, który w istotny sposób wpłynął na życie i sposób funkcjonowania osób ubezwłasnowolnionych, ich rodzin oraz osób bliskich.

3.2.4. Osoba ubezwłasnowolniona całkowicie w postępowaniu o ustanowienie nad nią opieki w świetle wyników badań empirycznych

Jak sygnalizowano już powyżej, rola osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, w związku z – jak się wydaje – regulacją art. 573 § 1 k.p.c., jest marginalizowana w postępowaniu o ustanowienie dla niej opieki. Zasadność takiej tezy potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań.

W pierwszej kolejności należy zauważyć, że tylko 14 spośród 201 osób ubezwłasnowolnionych całkowicie, których dotyczyły postępowania o ustanowienie opieki we wszystkich analizowanych sprawach, zostało przez sąd uznanych za uczestników postępowania, tj. wymienionych w sentencji postanowienia o ustanowieniu opieki jako uczestnik. Jednocześnie jednak tylko w 4 sprawach sąd zawiadomił osobę ubezwłasnowolnioną całkowicie o rozprawie. Ani razu nie wezwano jej na rozprawę, ani nie planowano przesłuchać jej choćby w celu ustalenia jej preferencji co do osoby opiekuna. Mimo to w dwóch sprawach osoba ubezwłasnowolniona została przez sąd wysłuchana, ponieważ stawiała się na rozprawie wraz z kandydatami na opiekunów. W obu przypadkach (sprawa nr 142 i nr 153) kandydaci – rodzice, zabrali osobę ubezwłasnowolnioną całkowicie na posiedzenie, ponieważ – jak wskazywali – nie mieli możliwości zapewnienia jej właściwej opieki w inny sposób. Przesłuchiwani przez sąd ubezwłasnowolnieni co do zasady nie mieli preferencji co do osoby opiekuna. W sprawie nr 142 ubezwłasnowolniony nie odpowiedział na pytanie sądu o osobę kandydata i jego preferencje w tym zakresie. Natomiast w sprawie nr 153 ubezwłasnowolniona wyraziła swoją aprobatę dla ustanowienia jej opiekunami rodziców i potwierdziła, że kandydaci zapewniają jej należytą opieką. W pozostałych analizowanych sprawach sąd nie podjął żadnych działań, które zmierzałyby do ustalenia stanowiska osób ubezwłasnowolnionych co do osoby kandydata na opiekuna i ewentualnych oczekiwań w tym zakresie. Jednocześnie zaznaczyć należy, że w wielu z analizowanych spraw stan zdrowia ubezwłasnowolnionego nie uniemożliwiał nawiązania z nim kontaktu logicznego. Jednakże wydaje się, że szczególnie w przypadku osób młodszych możliwe było poczynienie ustaleń co do ich opinii na temat kandydata na opiekuna, choćby w ramach wywiadu środowiskowego. Kuratorzy wielokrotnie bowiem w swoich opiniach wskazywali, że udało im się nawiązać logiczny kontakt z ubezwłasnowolnionym, w przypadku wykonywania wywiadu w miejscu jego zamieszkania.

Interesujące wnioski dotyczące pozycji osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie w badanych postępowaniach płyną z analizy tez dowodowych przeprowadzonych wywiadów środowiskowych. Tego rodzaju środek dowodowy, jak wynika z tabeli 6., został wykorzystany w 138 sprawach. W trzech z nich sąd nie zakreslił w ogóle tezy – mimo to wywiad przeprowadzono. W pozostałych sprawach sąd jasno i precyzyjnie określił, jakie dane mają stanowić przedmiot wywiadu. W 16 sprawach sąd polecił ustalenie w ramach wywiadu sytuacji życiowej, bytowej i zdrowotnej ubezwłasnowolnionego, w 36 poza wskazanymi okolicznościami kurator miał dodatkowo zamieścić informacje o kandydatach do pełnienia funkcji opiekuna, natomiast w 12 kolejnych sprawach sąd chciał dodatkowo uzyskać informacje o sytuacji życiowej i bytowej kandydata na opiekuna oraz jego predyspozycji do pełnienia tej funkcji, a w 10 sąd polecił wyłonienie kandydata na opiekuna, ustalenie jego sytuacji życiowej i bytowej oraz predyspozycji do pełnienia tej funkcji, a także ustalenie sytuacji życiowej, bytowej i zdrowotnej ubezwłasnowolnionego. Łącznie zatem tylko połowa sporządzonych wywiadów środowiskowych – 74 spośród 138, odnosiła się w jakimkolwiek zakresie do osoby ubezwła-

snowolnionej. Co ciekawe 119 wywiadów miało zgodnie z wolą sądu zawierać informacje na temat osoby opiekuna. Istniejąca w tym zakresie dysproporcja mogłaby być usprawiedliwiona przedmiotem postępowania, tj. ustanowieniem opieki – skoro bowiem rolą sądu jest wyznaczenie opiekuna dla osoby ubezwłasnowolnionej, to wydaje się oczywiste, że sąd musi posiadać szczegółowe dane na temat potencjalnych kandydatów na opiekuna. Z drugiej jednak strony nie wydaje się właściwe pomijanie w tym procesie osoby ubezwłasnowolnionej, szczególnie w sytuacji, gdy aż 140 z nich zamieszkuje wraz z kandydatem na opiekuna. Informacje o aktualnej kondycji zdrowotnej, warunkach bytowych i ogólnej sytuacji życiowej ubezwłasnowolnionego, zamieszkującego wraz z kandydatem na opiekuna, będą bowiem najlepszym odbiciem jakości opieki, jaką kandydat gwarantuje ubezwłasnowolnieniu. Wydaje się zatem, że potencjał dowodowy płynący w tym kontekście z wywiadów środowiskowych jest przez sądy niesłusznie niedostrzegany. Ponadto dane te nakazują także zastanowić się, czy sądy przykładają dostatecznie dużą uwagę do ustalenia faktycznej sytuacji życiowej ubezwłasnowolnionego i czy prowadzone postępowanie o ustanowienie opieki gwarantuje osobom ubezwłasnowolnionym właściwą ochronę²⁶.

Do powyższych refleksji skłania m.in. stan faktyczny sprawy nr 137, w której kandydatką do pełnienia funkcji opiekuna była matka ubezwłasnowolnionej – pracująca dorywczo, której stałym źródłem utrzymania były świadczenia socjalne uzyskiwane przez córkę, zamieszkującą wraz z drugim mężem (ojczymem ubezwłasnowolnionej – karanym), która w przeszłości została skazana za znęcanie się nad swoją zmarłą matką oraz za paserstwo. Kurator w wywiadzie sygnalizował, że podczas niezapowiedzianej wizyty w miejscu zamieszkania ubezwłasnowolnionej nie zastał jej, a z rozmów z pracownikami właściwego miejscowo ośrodka pomocy społecznej wynikało, że ubezwłasnowolniona pojawiła się w miejscu zamieszkania dopiero po tym, jak jej matka zorientowała się, że rodzina stanowi przedmiot zainteresowania opieki społecznej. Co więcej, z poczynionych przez kuratora informacji wynikało, że w rodzinie miały miejsce interwencje policji, a ubezwłasnowolniona bardzo często przebywa w miejscu zamieszkania swojego ojca, który z kolei, według informacji pochodzących od matki, jest uzależniony od narkotyków i zaciągał liczne pożyczki na dane córki jeszcze przed orzeczeniem o ubezwłasnowolnieniu. W takim stanie rzeczy kurator nie rekomendował ustanawiania matki ubezwłasnowolnionej jej opiekunem, mimo to sąd, po wysłuchaniu kandydatki, właśnie jej powierzył opiekę.

Innym, bardziej jaskrawym przypadkiem niedostatecznego zaangażowania sądu w losy osoby ubezwłasnowolnionej wydaje się być sprawa nr 6. W sprawie tej opiekunem ubezwłasnowolnionego został ustanowiony członek jego rodziny – kuzyn. Z informacji uzyskanych

²⁶ Jedynie na marginesie należy zaznaczyć, że mimo tak konstruowanych tez dowodowych raporty z wywiadów środowiskowych zawierały także informacje na temat osoby ubezwłasnowolnionej, zwłaszcza jeśli zamieszkiwała ona wraz z kandydatem. Wydaje się zatem, że kuratorzy sądowi nie przywiązują znaczącej wagi do treści zarządzenia sądu i w każdej sprawie opracowują tak kompleksowy raport, jak tylko jest to możliwe z uwagi na okoliczności sprawy.

przez sąd od kandydata na opiekuna wynikało, że jest on najbliższym żyjącym członkiem rodziny ubezwłasnowolnionego. Kandydat na opiekuna wyjaśnił, że ubezwłasnowolniony mieszka samodzielnie, ale ma przez niego dostarczane, średnio co dwa dni, jedzenie oraz inne niezbędne zaopatrzenie, ponieważ sam od wielu lat nie opuszcza mieszkania. Ponadto kandydat wyjaśnił, że ubezwłasnowolniony ma problemy finansowe – duże zadłużenie. Postanowienie o ustanowieniu opieki wydano w tej sprawie dnia 29 kwietnia 2021 r. Następnie sąd wystosował do opiekuna wezwanie do przesłania sprawozdania z zarządu do dnia 7 listopada 2021 r. W odpowiedzi na powyższe opiekun poinformował sąd o śmierci ubezwłasnowolnionego. Postępowanie wykonawcze umorzono. Wydaje się jednak, że w sprawie tej sąd nie dostrzegł, iż zgodnie z informacjami zawartymi w bazie PESEL zwłoki ubezwłasnowolnionego znaleziono dnia 5 stycznia 2021 r., a zatem na blisko 4 miesiące przed ustanowieniem dla niego opieki. Zaistniała w tej sprawie sytuacja wydaj się być skrajnie niewłaściwa, a przy tym nieuchwycona przez sąd opiekuńczy.

3.3. Kandydat na opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie

3.3.1. Zagadnienia ogólne

Jak wskazano na wstępie, krąg podmiotów uprawnionych w pierwszej kolejności do pełnienia funkcji opiekuna prawnego osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie zakreśla art. 176 k.r.o. Zgodnie z jego dyspozycją opiekunem powinien być ustanowiony przede wszystkim małżonek, a w braku tegoż – ojciec lub matka ubezwłasnowolnionego. Jeśli jednak wybór opiekuna z zastosowaniem powyższych kryteriów okaże się niemożliwy lub sprzeczny z dobrem osoby ubezwłasnowolnionej, należy stosować regulacje art. 149 w zw. z art. 175 k.r.o.²⁷ Jedna osoba, może zostać ustanowiona opiekunem prawnym kilku osób, jeśli nie ma sprzeczności między ich interesami (art. 151 k.r.o.), jednak wspólnie opiekę sprawować mogą tylko małżonkowie (art. 146 k.r.o.). Ponadto ustawodawca w art. 148 k.r.o. zawarł katalog negatywnych przesłanek podmiotowych, które w razie wystąpienia dyskwalifikują kandydata na opiekuna. Zgodnie z dyspozycją wskazanego przepisu przede wszystkim opiekunem nie może być ustanowiona osoba, która nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych, albo została pozbawiona praw publicznych (art. 148 § 1 k.r.o.). Sąd winien zatem w każdej sprawie dotyczącej ustanowienia opieki weryfikować występowanie tych dwóch okoliczności po stronie kandydata. Ponadto, opiekunem nie może być ustanowiona osoba, co do której istnieje prawdopodobieństwo, że nie wywiąże się należycie z obowiązków opiekuna (art. 148 § 2 k.r.o.). Dlatego też sąd, dokonując wyboru kandydata, powinien ustalić, czy predyspozycje osobiste, stan zdrowia, sytuacja życiowa itp. umożliwiają kandydatowi na opiekuna wywiązywanie się z wynikających z tej funkcji obowiązków. W przypadku ustanawiania opieki dla osób małoletnich, ustawa

²⁷ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne...*, s. 326.

wyłącza dodatkowo możliwość objęcia opieki przez osobę, która została pozbawiona władzy rodzicielskiej albo skazana za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności albo za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy wobec osoby lub przestępstwo popełnione na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z nim, albo wobec której orzeczono zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowywaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi, lub obowiązek powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami lub zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 148 § 1a k.r.o.).

Dyspozycja art. 152 k.r.o. mogłaby prowadzić do wniosku, że z uwagi na jej jednoznaczne brzmienie, każda osoba, którą sąd wyznaczy do pełnienia funkcji opiekuna, jest zobowiązana złożyć przyrzeczenie przed sądem opiekuńczym (art. 153 zd. pierwsze) i tym samym objąć opiekę. Co do zasady bowiem, od objęcia opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie nie może się uchylić osoba inna niż taka, która, w myśl art. 148 k.r.o., nie może być opiekunem, lub została wskazana do pełnienia tej funkcji, mimo że istnieją inne osoby, których obowiązek objęcia opieki wyprzedza obowiązek osoby wskazanej przez sąd. Jak jednak słusznie zauważa P. Zakrzewski, co potwierdzają także wyniki prowadzonych badań, w praktyce orzeczniczej sądy przed wydaniem postanowienia o ustanowieniu opieki czynią ustalenia na okoliczność możliwości podjęcia się przez kandydata pełnienia funkcji opiekuna. Jest bowiem oczywistym, co słusznie dostrzega autor, że w przypadku przymusowego wyznaczenia konkretnej osoby opiekunem, istnieje uzasadniona obawa, że osoba taka nie będzie należycie wywiązywać się ze swoich obowiązków, a tym samym konieczne może się okazać zwolnienie jest z tej funkcji i poszukiwanie nowego opiekuna²⁸.

3.3.2. Dane społeczno-demograficzne

Omawiając dane społeczno-demograficzne dotyczące osoby opiekuna, w pierwszej kolejności należy zauważyć, że w 200 analizowanych sprawach pojawiło się w sumie 213 opiekunów, ponieważ w 12 postępowaniach dla ubezwłasnowolnionego ustanowiono dwóch opiekunów, a w jednej sprawie ustanowiono opiekuna dla dwóch osób. Dlatego też omawiane wyniki odnosić się będą do 213 osób.

Przeprowadzone w zakresie odnoszącym się do osoby opiekuna analizy pokazują, że najczęściej kandydatem na opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej jest jej matka (zob. tabela 14.). Sytuacja taka miała miejsce łącznie w odniesieniu do 63 kandydatów, przy czym w 11 przypadkach kandydatami na opiekunów byli oboje rodzice. Wynik taki nie zaskakuje, szczególnie jeśli weźmie się pod uwagę społeczne uwarunkowania dotyczące generalnie sprawowania opieki nad dziećmi, a także fakt, że osoby poniżej 18 do 25 roku życia stanowią najbardziej

²⁸ P. Zakrzewski, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Frasz, M. Habdas, LEX 2021, komentarz do art. 152 k.r.o., tezy 1–5.

liczną grupę wiekową osób, dla których opieka była ustanawiana (por. tabela 8). Naturalną konsekwencją powyższego była też większa liczba kobiet – kandydatów na opiekunów (138) niż mężczyzn (75).

Jak wynika z danych tabeli 14., drugą co do liczebności grupą kandydatów na opiekuna były dzieci osoby ubezwłasnowolnionej. Łącznie były to 53 osoby, które były kandydatami na opiekunów 52 osób ubezwłasnowolnionych całkowicie – w postępowaniu nr 166 sąd ustanowił dwóch opiekunów dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, tj. jej dwie córki, które wspólnie sprawowały opiekę nad matką, cierpiącą na chorobę Alzheimera. Kobieta zamieszkuje wraz z mężem, z którym prowadzą osobne gospodarstwa domowe. W konsekwencji pozostaje ona pod opieką córek, które dzielą się opieką. Chora wymaga stałej opieki, bywa agresywna, pozostaje pod opieką specjalistów. Kandydatki wskazywały także, że wypracowany przez nie system opieki funkcjonuje dobrze i pozwala zapewnić chorej pełną ochronę. Sąd, mając na uwadze szczególne okoliczności sprawy, przychylił się do wniosku, mimo, że relacja łącząca siostry nie wypełniała dyspozycji art. 146 k.r.o.

Kolejno kandydatami na opiekunów byli najczęściej inni członkowie rodziny (24) – zazwyczaj rodzeństwo, opiekun zawodowy – wskazani przez ośrodki pomocy społecznej lub domy pomocy społecznej pracownicy tych instytucji (13), żona (12) lub mąż (7) osoby ubezwłasnowolnionej, a także jej wnuk (4), osoba najbliższa niespokrewniona (3), pełnomocnik profesjonalny (3) i opiekun prawny (1). W 4 sprawach z uwagi na bardzo skąpy materiał dowodowy ustalenie tej okoliczności nie było możliwe. Jednocześnie zaznaczyć należy, że siedmioro spośród wszystkich kandydatów to jednocześnie doradcy tymczasowi osoby ubezwłasnowolnionej.

Tabela 14. Kim dla osoby ubezwłasnowolnionej jest kandydat na opiekuna.

	I. bezwzględna	procent
Pełnomocnik profesjonalny	3	1,4
Osoba najbliższa niespokrewniona	3	1,4
Wnuk	4	1,9
Mąż	7	3,3
Żona	12	5,6
Opiekun zawodowy	13	6,1
Inny członek rodziny	24	11,3
Dwójka dzieci	1	0,5
Dziecko	51	23,9
Matka i ojciec	11	5,2
Ojciec	15	7,0
Matka	52	24,4
Brak danych	17	8
Suma	213	100

Źródło: opracowanie własne

Najmłodsza osoba ustanowiona opiekunem osoby ubezwłasnowolnionej miała 29 lat, najstarsza 85. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby między 46 a 55 i 36 a 45 rokiem życia, co wydaje się korelować z danymi na temat relacji jakie łączą osoby ubezwłasnowolnione i opiekunów. Szczegółowe informacje na temat wieku kandydatów na opiekunów znajdują się w tabeli 15. W kontekście tych danych należy jednak zwrócić uwagę na inny, niepokojący problem. W przypadku aż 50 kandydatów na opiekunów ustalenie ich wieku nie było w ogóle możliwe. Oznacza to, że sąd, określając dane tych osób, nie ustalił ani daty ich urodzenia, ani numeru PESEL, a jedyną daną (poza imieniem i nazwiskiem) identyfikującą kandydatów był ich adres do korespondencji lub/i adres zamieszkania. Sytuacja taka wydaje się być niewłaściwa. Rzuca ona bowiem nie tylko na możliwość dostatecznie precyzyjnego określenia przez sąd osoby opiekuna w zaświadczeniu opiekuńczym, ale również znacznie utrudnia osobom trzecim możliwość weryfikacji tożsamości osoby posługującej się zaświadczeniem, skoro dane dotyczące daty urodzenia oraz numer PESEL są obecnie jedynymi identyfikującymi obywatela danymi zamieszczonymi m.in. w jego dowodzie osobistym.

Tabela 15. Wiek opiekuna, w chwili wydania postanowienia o ustanowieniu opieki.

wiek	l. bezwzględna	procent
29-35	9	4,2
36-45	40	18,8
46-55	49	23,0
56-65	34	15,9
66-75	27	12,7
76 i więcej	4	1,9
brak możliwości ustalenia	50	23,5
suma	213	100

Źródło: opracowanie własne

Z tabeli 16 wynika, że, podobnie jak miało to miejsce w przypadku osób ubezwłasnowolnionych całkowicie, większość opiekunów mieszkała na wsi (78 osób) i w miastach do 50 tysięcy mieszkańców (67 osób), a także w miastach między 100 a 500 tysięcy mieszkańców (35 osób). Zbieżność tych wyników uzasadnia fakt, że aż 140 kandydatów na opiekuna mieszkało wraz z osobą ubezwłasnowolnioną. 53 osoby nie mieszkały z osobą ubezwłasnowolnioną. 16 osób to opiekuni zawodowi, natomiast w 4 sprawach ustalenie tych danych nie było możliwe z racji skąpego postępowania dowodowego.

Tabela 16. Miejsce zamieszkania kandydata na opiekuna.

miejsce zamieszkania	l. bezwzględna	procent
wieś	78	36,6
miasto do 50 tys. mieszkańców	67	31,5
miasto pow. 50 do 100 tys. mieszkańców	13	6,1
miasto pow. 100 tys. do 500 tys.	35	16,4
miasto powyżej 500 tys.	17	8,0
poza granica polski	2	0,9
brak danych	1	0,5
Suma	213	100

Źródło: opracowanie własne

Mając na uwadze dyspozycje art. 148 § 1-2 k.r.o., sąd w większości spraw zbierał stosunkowo szczegółowy wywiad na temat sytuacji życiowej kandydatów na opiekunów. Dane te pochodziły zazwyczaj z wywiadu środowiskowego lub/i przesłuchania kandydata i dotyczyły kwestii takich, jak: stan cywilny, wykształcenie, sytuacja majątkowa i zawodowa, posiadanie potomstwa.

Informacje o wykształceniu kandydatów nie zostały ustalone w przypadku 86 osób, Tabela 17 przedstawia, że 62 osoby miały wykształcenie średnie lub techniczne, 40 wyższe, a 25 podstawowe lub zawodowe.

Tabela 17. Wykształcenie kandydata na opiekuna (N=127)*.

wykształcenie	l. bezwzględna	procent
wyższe	40	31,5
średnie/technikum	62	48,8
podstawowe/zawodowe	25	19,7
suma	127	100

*Odsetek ustalona przy uwzględnieniu liczby osób, dla których dane udało się ustalić.

Źródło: opracowanie własne

Tabela 18 pokazuje, że 118 osób spośród wszystkich kandydatów to osoby pozostające w związku małżeńskim, 15 osób to wdowy lub wdowcy, 9 osób to panna lub kawaler oraz osoby rozwiedzione. Informacji na temat stanu cywilnego nie ustalono w odniesieniu do 62 osób.

Tabela 18. Stan cywilny kandydata na opiekuna (N=151).

stan cywilny	l. bezwzględna	procent
panna/kawaler	9	6,0
zamężna/żonaty	118	78,1
rozwódziona/a	9	6,0
wdowa/wdowiec	15	9,9
Suma	151	100

*Odsetek ustalona przy uwzględnieniu liczby osób, dla których dane udało się ustalić.

Źródło: opracowanie własne

O posiadanym przez opiekunów potomstwie informuje tabela.19. Jak się okazuje, 26 kandydatów było rodzicami jednocześnie dzieci małoletnich i dorosłych, 20 tylko osób małoletnich, 97 tylko osób dorosłych, dziesięcioro kandydatów nie miało dzieci, a w odniesieniu do 60 sąd nie ustalał tej okoliczności.

Tabela 19. Czy kandydat na opiekuna posiada dzieci (N=153)*.

dzieci	l. bezwzględna	procent
Tak, małoletnie	20	13,1
Tak, dorosłe	97	63,4
Tak, dorosłe i małoletnie	26	17,0
Nie	10	6,5
suma	153	100

*Odsetek ustalona przy uwzględnieniu liczby osób, dla których dane udało się ustalić.

Źródło: opracowanie własne

W zdecydowanej większości spraw, w których okoliczność ta była ustalana, sytuację majątkowo kandydata na opiekuna określano jako przeciętną (120 osób), powyżej i poniżej przeciętnej żyło po 15 osób, sytuacja jednej osoby była zła, a w przypadku 62 osób sąd nie badał tej kwestii (por. tabela 20).

Tabela 20. Sytuacja majątkowa kandydata na opiekuna (N=151)*.

sytuacja majątkowa	l. bezwzględna	procent
powyżej przeciętnej	15	9,9
przeciętna	120	79,5
poniżej przeciętnej	15	9,9
zła	1	0,7
Suma	151	100

*Odsetek ustalona przy uwzględnieniu liczby osób, dla których dane udało się ustalić.

Źródło: opracowanie własne

Z tabeli 21 można odczytać, że 47,3% kandydatów, dla których dane te dało się ustalić, posiadało stałą pracę, prowadziło działalność gospodarczą lub gospodarstwo rolne (89 osób), a 29,3% pozostawało na emeryturze albo rencie (55 osób). 23,45% kandydatów nie miało stałej pracy i albo nie uzyskiwali oni w ogóle dochodów, albo otrzymywali świadczenia socjalne z tytułu opieki nad osobą niepełnosprawną. Co ważne, większość tych osób była zmuszona do rezygnacji z pracy i zajęcia się osobą ubezwłasnowolnioną. Istniejący stan rzeczy nie był zatem efektem ich wyborów, ale sytuacji, w jakiej się znaleźli. Dane na temat źródeł dochodów nie były ustalane w odniesieniu do 25 osób.

Tabela 21. Źródło utrzymania kandydata na opiekuna (N=188)*.

źródło utrzymania kandydata na opiekuna	l. bezwzględna	procent
stała praca/działalność gospodarcza/gospodarstwo rolne	89	47,3
emeryt/rencista	55	29,3
bezrobotny/bez dochodów/na świadczeniach socjalnych	44	23,4
Suma	188	100

*Odsetek ustalona przy uwzględnieniu liczby osób, dla których dane udało się ustalić.

Źródło: opracowanie własne

Przedstawione dane tworzą pewien ogólny obraz kandydatów na opiekunów osób ubezwłasnowolnionych, pozwalając czynić sądowi ustalenia adekwatnie do wymogów art. 148 § 2 k.r.o., tj. ocenić, jak duże jest prawdopodobieństwo, że kandydat mógłby nie wywiązać się z obowiązków opiekuna. Zastrzeżenia budzi jedynie stosunkowo duża liczba przypadków, zazwyczaj około 60, w których sądy nie czyniły ustaleń na poszczególne okoliczności. Wydaje się bowiem, że dane takie, jak: wiek, sytuacja życiowa i rodzinna kandydata na opiekuna stanowią punkt wyjścia do prowadzenia dalszej oceny jego osoby w celu weryfikacji możliwości objęcia przez niego funkcji opiekuna. Zastrzeżenia nie budzi natomiast fakt, że tak podstawowe dane były przez sąd ustalane albo na podstawie zeznań kandydata, albo treści raportu z wywiadu środowiskowego – nie wydaje się bowiem, aby konieczna była ich weryfikacja u osób trzecich.

3.4. Poszukiwanie kandydata na opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie – uwagi na tle badań empirycznych

W każdym postępowaniu o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej sąd musi znaleźć właściwy, w świetle okoliczności każdej ze spraw, sposób na wyłonienie kandydata do pełnienia funkcji opiekuna. Przeprowadzone badania pozwoliły określić (zob. tabelę 22) 10 metod, którymi posługiwały się sądy przy ustalaniu kandydata na opiekuna.

Najbardziej popularna metoda to zlecenie sporządzenia wywiadu środowiskowego celem wyłonienia kandydata na opiekuna i zebrania danych na jego temat. Metodę tę sąd wykozystał w 96 sprawach i niewątpliwie musi być ona uznana za rozwiązanie najbardziej efektywne. Sąd od razu uzyskuje bowiem nie tylko samą kandydaturę, ale również informacje o osobie kandydata.

Innym, równie popularnym rozwiązaniem, było wystąpienie z pytaniem do uczestników postępowania o ubezwłasnowolnienie czy wyrażają zgodę na pełnienie tej funkcji lub czy wskażą osobę kandydata. Z rozwiązania tego sąd skorzystał w 94 sprawach.

Kolejne metody stosowane przez sądy były już zdecydowanie mniej popularne. W 13 postępowaniach sąd zwrócił się z pytaniem w tym przedmiocie do ośrodka opieki, w którym przebywał ubezwłasnowolniony, a w 12 do właściwego miejscowo ośrodka pomocy społecznej. W 8 sprawach to rodzina ubezwłasnowolnionego przedstawiła swoje sugestie w tym zakresie, w dwóch sąd zwrócił się do doradcy tymczasowego. Dane dotyczące doradcy tymczasowego są interesujące, ponieważ zgodnie z poczynionymi ustaleniami siedmioro spośród wszystkich kandydatów było doradcami tymczasowymi osoby ubezwłasnowolnionej. Może zatem zastanawiać, dlaczego sądy nie zdecydowały się zwrócić do tymczasowych doradców dla osoby ubezwłasnowolnionej we wszystkich postępowaniach, w których byli oni ustanowieni. Trudno bowiem wyobrazić sobie osobę lepiej zorientowaną w sytuacji osoby ubezwłasnowolnionej niż doradca.

W trzech postępowaniach informację odnośnie do kandydata na opiekuna udostępnił wnioskodawca, w 4 sprawach sąd zwrócił się z pytaniem o wyrażenie zgody na pełnienie funkcji opiekuna do pełnomocników profesjonalnych, a w pojedynczych sprawach informacji takiej udzieliła prokuratura oraz sam kandydat, ale dopiero podczas przesłuchania przez sąd.

Oczywiście w wielu z analizowanych spraw sąd korzystał nie z jednej a dwóch metod pozwalających na ustalenie kandydata na opiekuna. Poniższa tabela obrazuje sposób, w jaki sądy łączyły omówione powyżej rozwiązania. Pewien niedosyt pozostawia fakt, że sądy skupiają się przede wszystkim na dwóch źródłach informacji, tj. wywiadzie środowiskowym i informacjach od uczestnika postępowania o ubezwłasnowolnienie. Tymczasem w wielu przypadkach pozyskiwane w ten sposób informacje pochodzą od tej samej osoby – kandydata na opiekuna. Wydaje się, że celowe byłoby, choćby dla uzyskania szerszego obrazu osoby kandydata, zwrócenie się z takim zapytaniem do osób bliskich ubezwłasnowolnionego czy właściwego ośrodka pomocy społecznej jako dodatkowego, uzupełniającego źródła informacji, a przede wszystkim – jeśli jej stan zdrowia na to pozwala – do osoby ubezwłasnowolnionej, która może mieć w tym zakresie swoje własne, uzasadnione preferencje.

Tabela 22. Źródła 1 na temat kandydata na opiekuna (N=200)*.

źródło informacji	I. bezwzględna	procent
informacje od uczestnika postępowania o ubezwłasnowolnienie	65	32,5
wywiad środowiskowy	56	28
informacja od uczestnika postępowania o ubezwłasnowolnienie + wywiad środowiskowy	27	13,5
informacje od wnioskodawcy	2	0
informacje od wnioskodawcy + wywiad środowiskowy	1	1
sugestia członków rodziny	5	0,5
sugestia członków rodziny + wywiad środowiskowy	2	2,5
informacja od uczestnika postępowania o ubezwłasnowolnienie + sugestia członków rodziny	1	1
sąd zwrócił się do doradcy tymczasowego	1	0,5
sąd zwrócił się do doradcy tymczasowego + wywiad środowiskowy	1	0,5
przesłuchanie kandydatów + wywiad środowiskowy	1	0,5
dane z ośrodka opieki	8	0,5
dane z ośrodka opieki + wywiad środowiskowy	3	4
dane z ośrodka opieki + sąd zwrócił do pełnomocników profesjonalnych o wyrażenie zgody na pełnienie funkcji opiekuna	2	1,5
sąd zwrócił do pełnomocników profesjonalnych o wyrażenie zgody na pełnienie funkcji opiekuna	2	1
dane z właściwego ośrodka pomocy społecznej	7	1
dane z właściwego ośrodka pomocy społecznej + wywiad środowiskowy	5	3,5

Wskazane liczby nie są sumowe, ponieważ w niektórych sprawach sąd nie korzystał żadnej ze wskazanych metod i/lub nie prowadził postępowania dowodowego.

Źródło: opracowanie własne

3.5. Ocena predyspozycji kandydata na opiekuna do pełnienia tej funkcji – uwagi na tle badań empirycznych

Odnosząc do kwestii dotyczących sposobu weryfikacji przez sąd predyspozycji opiekuna do pełnienia tej funkcji należy przede wszystkim wskazać, że sąd ustalenia takie prowadził w 189 sprawach. W 11 postępowaniach postępowania dowodowego nie przeprowadzono, a sąd, orzekając na posiedzeniu niejawnym, wyznaczył osobę opiekuna. Działanie takie, na co zwracano uwagę powyżej, choć co do zasady znajdujące usprawiedliwienie w treści art. 152 k.r.o., nie wydaje się być postępowaniem słusznym. Można bowiem przypuszczać, że zwiększa ono ryzyko wyznaczenia do pełnienia tej funkcji niewłaściwego kandydata, nawet jeśli wyznaczonego w kolejności określonej w art. 178 i 149 k.r.o. W takim przypadku wzrasta też ryzyko zaskarżenia orzeczenia oraz konieczności prowadzenia w przyszłości postępowania o zmianę opieki.

W sprawach, w których postępowanie dowodowe pod kątem predyspozycji kandydata do pełnienia funkcji opiekuna było prowadzone, sądy korzystały z szeregu dostępnych środków

dowodowych określonych w tabeli 23. Zdecydowanie najczęściej, bo aż w 157 sprawach, sąd przesłuchiwał kandydata na opiekuna. W 40 sprawach było to jedyne źródło informacji na temat kandydata, w 89 sprawach sąd zdecydował się na przeprowadzenie łącznie dowodu z przesłuchania kandydata oraz wywiadu środowiskowego, natomiast w innych sprawach dowód ten był prowadzony łącznie z innymi dowodami, takimi jak: dane z ośrodka opieki, w który przebywa ubezwłasnowolniony, dane z właściwego ośrodka pomocy społecznej, dane z Krajowego Rejestru Karnego, przesłuchanie osób bliskich kandydata na opiekuna i/lub ubezwłasnowolnionego oraz zaświadczenie o stanie zdrowia kandydata. Szczegółowe dane na temat konfiguracji w jakiej dowody te były prowadzone i liczby spraw, w których je prowadzono, zawiera tabela 23.

W sprawach, w których sąd nie prowadził rozprawy – 44 sprawy – niekiedy decydował się na wezwanie kandydata na opiekuna do zajęcia na piśmie stanowiska co do możliwości pełnia tej funkcji i udzielenia odpowiedzi na pytania dotyczące jego osoby.

Tabela 23. Rodzaj prowadzonych dowodów w celu ustalenia informacji na temat kandydata na opiekuna (N=200)*.

rodzaj prowadzonych dowodów	l. bezwzględna	procent
przesłuchanie kandydata	40	20
wywiad środowiskowy	16	8
pisemna informacja od kandydata	5	2,5
dane z ośrodka opieki	1	0,5
dane z właściwego ośrodka pomocy społecznej	2	1
przesłuchanie kandydata + wywiad środowiskowy	84	42
przesłuchanie kandydata + wywiad środowiskowy + dane z Krajowego Rejestru Karnego	4	2
przesłuchanie kandydata + dane z ośrodka opieki	7	3,5
wywiad środowiskowy + pisemna informacja od kandydata	7	3,5
pisemna informacja od kandydata + dane z ośrodka opieki	1	0,5
przesłuchanie kandydata + dane z właściwego ośrodka pomocy społecznej	3	1,5
przesłuchanie kandydata + przesłuchanie osób bliskich kandydata i ubezwłasnowolnionego	1	0,5
przesłuchanie kandydata + przesłuchani jego osób bliskich + wywiad środowiskowy	1	0,5
przesłuchanie kandydata + osób bliskich ubezwłasnowolnionego + wywiad środowiskowy	1	0,5
przesłuchanie kandydata + wywiad środowiskowy + dane z ośrodka opieki	1	0,5
przesłuchanie kandydata, ubezwłasnowolnionego, osób bliskich kandydata i wywiad środowiskowy	1	0,5
przesłuchanie kandydata, osób bliskich kandydata i ubezwłasnowolnionego oraz wywiad środowiskowy	8	4
wysłuchanie kandydata + wywiad środowiskowy + dane z właściwego ośrodka opieki społecznej	2	1
wysłuchanie kandydata + wywiad środowiskowy + zaświadczenie o stanie zdrowia + dane z Krajowego Rejestru Karnego	3	1,5
przesłuchanie kandydata + przesłuchanie osób bliskich kandydata i ubezwłasnowolnionego + wywiad środowiskowy + zaświadczenie o stanie zdrowia + zaświadczenie z Krajowego Rejestru Karnego	1	0,5

* Wskazane liczby nie są sumowe, ponieważ w niektórych sprawach sąd nie korzystał z żadnego ze wskazanych środków dowodowych i/lub nie prowadził postępowania dowodowego.

Źródło: opracowanie własne

Prowadzenie przez sąd opiekuńczego postępowania dowodowego z wykorzystaniem wskazanych powyżej dowodów pozwalało stworzyć swego rodzaju obraz osoby kandydata na opiekuna. Niewątpliwie najbardziej miarodajnym ze wszystkich dowód był wywiad środowiskowy, szczególnie jeśli kurator udał się osobiście do miejsca zamieszkania kandydata na opiekuna. Wywiady prowadzone bezpośrednio w miejscu zamieszkania kandydata były bowiem najbardziej obszerne i dokładne. Pozwalały nie tylko zebrać odpowiedzi na pytania kierowane do kandydata, ale również poczynić obserwacje na temat: relacji kandydata z innymi osobami, warunków w jakich mieszka kandydat, jego relacji rodzinnych, stosunku do osoby ubezwłasnowolnionej (jeśli na dzień sporządzenia wywiadu mieszkał z nią razem), czy sposobu sprawowania nad nią opieki. Jakość wywiadów znacząco spadała, jeśli z uwagi na pandemię SARS-Cov2 kurator zawodowy ograniczał prowadzenie wywiadu do rozmowy telefonicznej z kandydatem. Wówczas relacja zawarta w wywiadzie była zdawkowa, pozbawiona istotnych danych dotyczących sposobu życia kandydata itd.

Najmniej efektywne, choć dozwolone przez przepisy, wydaje się być pozyskiwanie od kandydata informacji dotyczących jego osoby na piśmie. Kandydaci swoje stanowiska zawierają wówczas w formie lakonicznych odpowiedzi na pytania sądu o zdolność kandydata do czynności prawnych, karalność, władzę rodzicielską, posiadanie praw publicznych oraz świadomość praw i obowiązków, jakie spoczywają na osobie opiekuna.

Uwagę podczas prowadzonej analizy zwracał również fakt, że sądy w postępowaniach o ustanowienie opieki co do zasady nie weryfikują ani danych ubezwłasnowolnionego, ani kandydata na opiekuna w bazie PESEL. W żadnej z analizowanych spraw sąd nie weryfikował tożsamości kandydata na opiekuna w bazie PESEL. Nie określano w ten sposób ani jego miejsca zamieszkania, ani daty urodzenia, ani numeru PESEL, którego umieszczenie co najmniej w treści zaświadczenia opiekuńczego wydaje się celowe (mimo, że obowiązek taki nie wynika z treści § 359 pkt 1 zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 czerwca 2019 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej)²⁹ czy stanu cywilnego, mimo że współcześnie sąd ma stosunkowo łatwy dostęp do wskazanego systemu i zamieszczonych w nim informacji. Ponadto sąd tylko w 9 sprawach pozyskał dane z Krajowego Rejestru Karnego na temat kandydata – obligując kandydata do przedłożenia stosownego zaświadczenia. Sytuacja ta jest jeszcze bardziej zaskakująca, bo wydaje się, że tego rodzaju dane, szczególnie w sytuacji, gdy opieka sprawowana jest nad osobami ciężko chorymi, nierzadko leżącymi, których los jest w całości zależny od opiekuna, jest niezwykle cenna dla sprawy i nie należy ograniczać się tylko do oświadczeń kandydatów.

Ponadto po raz kolejny należy podnieść postulat o rozszerzenie postępowania dowodowego o dowody, które nie będą wiązać się z pozyskiwaniem informacji wyłącznie lub głównie od kandydata na opiekuna, jak ma to miejsce w przypadku dowodu z jego zeznania oraz nierzadko

²⁹ Dz. Urz. MS z 2019 r. poz. 138 ze zm.

w przypadku dowodu z wywiadu środowiskowego. Wydaje się, że raz jeszcze zasadny będzie postulat o przeprowadzenie dowodu z zeznań osób bliskich dla ubezwłasnowolnionego i/lub kandydata, z danych z właściwego ośrodka pomocy społecznej, a przede wszystkim – jeśli stan zdrowia na to pozwala – ze stanowiska samego ubezwłasnowolnionego co osoby opiekuna. Skoro bowiem w szeregu postępowań zwraca się uwagę na konieczność upodmiotowienia osób małoletnich, to brak jest argumentów przeciwko podejmowaniu takich samych wysiłków w przypadku osób ubezwłasnowolnionych całkowicie.

Prowadzone badania pozwoliły na opracowanie ogólnej charakterystyki kandydatów na opiekunów biorących udział w analizowanych postępowaniach. Jak już bowiem zaznaczono powyżej, sądy w szerszym lub węższym zakresie posługiwały się swego rodzaju analogicznym schematem postępowania – bazą pytań kierowanych do kandydatów – przy określaniu ich indywidualnych predyspozycji do pełnienia tej funkcji. Wyniki analizy będą omawiane w kolejności od pytań najbardziej popularnych, tj. zadawanych w największej liczbie postępowań, do najmniej popularnych.

Pytaniem, które zostało skierowane przez sądy do wszystkich kandydatów, jeśli w sprawie prowadzono postępowanie dowodowe, było pytanie o gotowość pełnienia funkcji opiekuna, co potwierdza zasadności tezy, że mimo kategorię brzmienia art. 152 k.r.o. sądy przed ustanowieniem opiekuna zasięgają jego opinii w tym przedmiocie. W analizowanych sprawach wszyscy kandydaci co do zasady wyrazili zgodę na sprawowanie opieki. Tylko jedna osoba odmówiła pełnienia tej funkcji, z uwagi na wiek i stan zdrowia, ale jej dane nie podlegały analizie, z uwagi na rezygnację na etapie wstępnych czynności sądu.

187 kandydatów wskazało, że nie było nigdy karanych. Siedmioro kandydatów zgłosiło fakt bycia w przeszłości karanym, przy czym w odniesieniu do wszystkich nastąpiło już zatarcie skazania. Czyny, za które kandydaci byli karani to: kradzieże, w tym kradzież z włamaniem, znęcanie się, przemoc domowa, nieumyślne spowodowanie wypadku drogowego. Szczególnie problematyczne w tym kontekście wydają się dwie sprawy, w których kandydaci na opiekunów byli skazani za przestępstwo znęcania się. Sytuacja ta miała miejsce w sprawach nr 137 i nr 72. Sprawa nr 138 została już omówiona powyżej. Przypomnieć należy zatem jedynie, że w postępowaniu tym opiekunem ubezwłasnowolnionej całkowicie chorej na zespół Downa została jej matka, mimo że rozwiązania takiego nie rekomendował kurator przeprowadzający wywiad środowiskowy. Z kolei w sprawie nr 72 ojciec osoby ubezwłasnowolnionej skazany został w przeszłości za znęcania się nad byłą żoną. Z przeprowadzonego wywiadu nie wynikały jednak żadne wątpliwości co do prawidłowości sprawowania opieki, a ponadto drugim opiekunem ustanowiona została matka ubezwłasnowolnionej. W 19 sprawach sąd nie prowadził ustaleń w tym przedmiocie, co należy uznać za sytuację niedopuszczalną zważywszy na fakt, że na sędzie ciąży obowiązek troski o dobro osoby ubezwłasnowolnionej.

Kolejną kwestią badaną przez sądy była zdolność do czynności prawnych kandydatów. Jej posiadanie deklarowało 186 kandydatów, tj. wszyscy, do których sąd skierował pytanie w tym przedmiocie. Okoliczność ta nie była przez sąd weryfikowana w przypadku 27 kandydatów. Ponadto sąd ustalał także, czy kandydaci na opiekunów byli w przeszłości pozbawieni praw publicznych. Wszyscy kandydaci, do których sąd pytanie takie skierował, tj. 152 osoby, deklarowali, że nie byli pobawieni praw publicznych. 61 osób sąd nie zapytał o tę okoliczność. Braki w postępowaniu dowodowym są zaskakujące, ponieważ obowiązek ustalenia przez sąd powyższych okoliczności wynika wprost z treści art. 148 § 1 k.r.o. Za wysoce niewłaściwe należy tym samym uznać niejako domyślne przyjmowanie przez sąd, że zdolność kandydata na opiekuna do udziału w postępowaniu świadczy o niewystępowaniu w jego przypadku przesłanek negatywnych określonych w art. 148 § 1 k.r.o.

Istotną informacją, mogącą świadczyć o sumienności kandydata w wywiązywaniu się z obowiązku opieki nad inną osobą, było pytanie o władzę rodzicielską. 129 osób twierdziło, że nie było ani pozbawionych władzy rodzicielskiej, ani też nie była im ona ograniczana. Pytanie to nie dotyczyło 9 osób, które deklarowały, że nie mają dzieci. Zaskakujący jest natomiast fakt, że informacje na temat wykonywania władzy rodzicielskiej, mimo ich istotności dla rozstrzyganej sprawy, nie zostały przez sądy w ogóle ustalone w przypadku 75 kandydatów. Co prawda pozbawienie władzy rodzicielskiej stanowi negatywną przesłankę podmiotową tylko w przypadku opieki ustanawianej dla osoby małoletniej (art. 148 § 1a k.r.o.), ale, nawet w braku ku temu regulacji ustawowych, zasadne wydaje się nieustanawianie opiekunem osoby, która uprzednio była pozbawiana władzy rodzicielskiej, a w szczególności trudnych przypadkach, gdy np. osoba ubezwłasnowolniona z uwagi na stan zdrowia jest w pełni uzależniona od opiekuna, przesłanką eliminującą kandydata może być także fakt ograniczenia mu władzy rodzicielskiej.

Stan zdrowia kandydatów stanowił przedmiot badania sądu tylko w niektórych z analizowanych spraw. Pytanie o leczenie psychiatryczne (przeszłe i aktualne) zadano 118 kandydatom, a 5 z nich deklarowało, że korzysta lub korzystało z tego rodzaju leczenia. Okoliczności tej nie weryfikowano w przypadku 95 kandydatów. Fakt korzystania przez opiekuna z leczenia psychiatrycznego pozostawał jednak bez wpływu na treść orzeczenia sądu. Wydaje się, że w tym kontekście istotny był fakt, iż część kandydatów pozostawała pod opieką psychiatry lub psychologa z uwagi na negatywny wpływ na ich kondycję psychiczną faktu sprawowania długotrwałej opieki nad ciężko chorym – osobą ubezwłasnowolnioną. Sytuacja taka miała miejsce m.in. w sprawie nr 23. Z drugiej jednak strony w sprawie nr 72 sąd nie uznał choroby ojca – kandydata na opiekuna, cierpiącego na chorobę afektywną dwubiegunową, za przesłankę eliminującą jego kandydaturę po ustaleniu, że przyjmuje on leki, jest świadomy konieczności kontynuowania leczenia, a także mając na względzie, że drugim opiekunem będzie matka ubezwłasnowolnionej. Co jednak zaskakuje, w żadnej z wymienionych spraw

sąd nie zażądał przedłożenia przez kandydata zaświadczenia właściwego specjalisty o braku przeciwwskazań do pełnienia przez kandydata funkcji opiekuna. Tymczasem wydaje się, że byłoby to wskazane, skoro na osoby, których stan zdrowia psychicznego jest już w jakimś zakresie zachwiany, mają zostać nałożone obowiązki związane z opieką nad osobą ubezwłasnowolnią całkowicie.

Oprócz kwestii związanych ze zdrowiem psychicznym sąd uczynił także w niektórych sprawach ustalenia na temat ogólnego stanu zdrowia kandydatów na opiekunów. Pytanie w tym przedmiocie zadano 104 kandydatom, w tym od ośmiorga wymagano przedstawienia zaświadczenia lekarskiego o zdolności kandydata do pełnienia funkcji opiekuna³⁰. Spośród wszystkich kandydatów, których stan zdrowia był weryfikowany, 23 osoby wskazywały, że chorują na różnego rodzaju choroby przewlekłe – w tym choroby psychiczne. Choroba żadnego z kandydatów nie została jednak uznana za na tyle poważną, aby mogła uniemożliwić kandydatowi wywiązywanie się z obowiązków opiekuna.

47 kandydatów zapytanych przez sąd deklarowało, że nie byli nigdy ubezwłasnowolnieni ani częściowo, ani całkowicie. 166 kandydatom sąd nie zadał tego pytania.

Ostatnia kwestia, która była weryfikowana zaledwie w kilku postępowaniach, dotyczyła sprawowania przez kandydata na mocy orzeczenia sądu opieki nad innymi osobami. Wydaje się, że jest to informacja niezbędna sądowi do rozstrzygnięcia sprawy o ustanowienie opiekuna dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, z uwagi na treść art. 151 k.r.o., który zezwala na ustanowienie jednej osoby opiekunem kilku osób, jeśli nie ma sprzeczności między ich interesami. W praktyce jednak okoliczność ta nie stanowi przedmiotu zainteresowania sądów. Tylko 15 z 213 kandydatów na opiekunów udzielało odpowiedzi na pytanie w tym przedmiocie. Czwooro deklarowało, że sprawuje taką opiekę z uwagi na wykonywaną pracę zawodową – byli to kuratorzy zawodowi. Jedenaście osób wskazywało natomiast, że nie sprawuje tego rodzaju opieki. W przypadku pozostałych 198 kandydatów kwestia ta nie była badana.

³⁰ Nałożone przez sąd zobowiązania w żaden sposób nie korelowały ze stanem zdrowia kandydatów. Wydaje się raczej, że niektórzy orzecznicy bardziej wnikliwie analizowali ogólne możliwości kandydata do pełnienia funkcji opiekuna.

4. Orzekanie sądu w sprawach o ustanowienie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną

4.1. Uwagi ogólne

Postępowanie o ustanowienie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną prowadzone jest przez sąd rejonowy – sąd opiekuńczy, w trybie art. 568–578¹ k.p.c. oraz art. 590–598 k.p.c. Zgodnie z art. 569 § 1 k.p.c. sądem wyłącznie właściwym miejscowo do prowadzenia postępowania jest sąd opiekuńczy miejsca zamieszkania osoby, której postępowanie ma dotyczyć, a w braku miejsca zamieszkania – sąd opiekuńczy miejsca jej pobytu. Jeśli i w ten sposób nie da się ustalić sądu właściwego miejscowo, do rozpoznania sprawy właściwy jest sąd rejonowy dla m.st. Warszawy.

Postępowanie w sprawie o ustanowienie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną może być wszczęte przez sąd z urzędu (art. 570 k.p.c.) i, jak wskazują wyniki przeprowadzonych badań, sądy opiekuńcze korzystają z tej możliwości – z urzędu wszczętych zostało 196 spraw z przebadanych 201.

Postanowienia sądu opiekuńczego są skuteczne i wykonalne z chwilą ich ogłoszenia, a jeśli ogłoszenia nie było, z chwilą ich wydania (art. 578 § 1 k.p.c.). Prawomocne orzeczenie sądu opiekuńczego może być przez niego w każdej chwili zmienione, jeśli wymaga tego dobro osoby, której postępowania dotyczy (art. 577 k.p.c.).

W ramach orzeczenia o ustanowieniu opieki sąd opiekuńczy orzeka o ustanowieniu opieki, wskazując osobę opiekuna, oraz rozstrzyga o kosztach postępowania. Ponadto w praktyce sądy zawierają w postanowieniu kończącym postępowanie w sprawie rozstrzygnięcia o dalszych obowiązkach opiekuna, tj. o obowiązku złożenia spisu inwentarza lub zwolnieniu od niego, o obowiązku przedkładania sprawozdań z opieki oraz o obowiązku sporządzenia rachunków z zarządu lub zwolnieniu od niego. Możliwe jest także, aby sąd nałożył na opiekuna w ramach orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, lub odrębnego orzeczenia, zobowiązanie do złożenia do depozytu sądowego kosztowności, papierów wartościowych i innych dokumentów należących do pozostającego pod opieką.

Objęcie opieki następuje przez złożenie przez opiekuna przyrzeczenia o treści określonej w art. 590 k.p.c. Po jego złożeniu sąd opiekuńczy wydaje opiekunowi zaświadczenie (art. 591 § 1 k.p.c.), które ten jest zobowiązany zwrócić sądowi po zwolnieniu go z funkcji opiekuna lub po ustaniu opieki (art. 591 § 2 k.p.c.). Osoba ustanowiona opiekunem ma co do zasady obowiąz-

zek objęcia opieki (art. 152 k.r.o. zd. 1), jednak z ważnych powodów może wnosić o zwolnienie jej z tego obowiązku (art. 152 k.r.o. zd. 2). Wszczęcie postępowania o zwolnienie od obowiązku objęcia opieki następuje na wniosek osoby ustanowionej opiekunem, zgłoszony w terminie tygodniowym od dnia doręczenia jej postanowienia o ustanowieniu opieki (art. 592 k.p.c.).

4.2. Czas trwania postępowania o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie

Mając na uwadze, że celem postępowania o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie jest zagwarantowanie jej należytej ochrony i reprezentacji, powinno ono być przeprowadzone jak najbardziej sprawnie. Mimo zatem, że sąd musi podjąć szereg czynności zmierzających do wyłonienia osoby kandydata na opiekuna, a następnie jej oceny, to jednak działania te nie powinny być przewlekane, bowiem niezasadne jest nadmiernie długie utrzymywanie stanu rzeczy, w którym osoba ubezwłasnowolniona całkowicie, pozbawiona tym samym zdolności do czynności prawnych, nie posiada przedstawiciela. Sądy niewątpliwie dostrzegają tę potrzebę, ponieważ zgodnie z danymi zawartymi w tabeli 24. postępowania trwają średnio – licząc od dnia zainicjowania postępowania do dnia uprawomocnienia orzeczenia – 79 dni, przy czym najkrótsze trwało 15 dni, a najdłuższe 392 dni. Jednocześnie wyjaśnić należy, że postępowanie najdłuższe (sprawa nr 183) zostało zainicjowane przez sąd okręgowy jeszcze w czasie trwania postępowania o ubezwłasnowolnienie. Sąd okręgowy zwrócił się bowiem do sądu opiekuńczego z wnioskiem o ustanowienie dla osoby, której postępowanie dotyczy, doradcy tymczasowego. Orzeczenie o ubezwłasnowolnieniu wpłynęło natomiast dopiero pół roku później, stąd tak długi czas trwania tej sprawy. Najwięcej spraw trwało około dwóch miesięcy – 38%, powyżej dwóch do trzech miesięcy trwało 23% spraw, tyle samo spraw trwało powyżej trzech miesięcy do pół roku. Tylko w jednej ze spraw niemożliwe było określenie daty prawomocności orzeczenia.

Tabela 24. Czas trwania postępowania – od dnia zainicjowania postępowania do dnia uprawomocnienia orzeczenia.

czas trwania w dniach	l. bezwzględna	procent
15-30	21	10,5
31-60	76	38
61-90	46	23
91-180	46	23
181-365	8	4
pow. 365	2	1
brak możliwości ustalenia	1	0,5
Suma	200	100

Źródło: opracowanie własne

Mając na uwadze, że objęcie opieki następuje przez złożenie przez opiekuna przyrzeczenie o treści określonej w art. 590 k.p.c., zasadnym było ustalenie, w kontekście weryfikowania sprawności prowadzenia przez sąd postępowania, czasu jaki upłynął od dnia złożenia przyrzeczenia przez kandydata na opiekuna do dnia wydania orzeczenia. W tym przypadku trudno jednak mówić o średniej długości tego okresu, ponieważ w 153 sprawach sąd wydał orzeczenie tego samego dnia, w którym odebrał przyrzeczenie od kandydata, w niektórych sprawach nastąpiło to przed ogłoszeniem orzeczenia, w innych – po jego ogłoszeniu, brak tutaj jednolitej reguły. W 35 sprawach przyrzeczenie złożono przed wydaniem postanowienia o ustanowieniu opieki, a w 8 postępowaniach po wydaniu tego postanowienia, przy czym najdalej po upływie 13 dni. W sprawach, w których orzeczenie wydano po lub przed dniem orzekania przez sąd, nie prowadzono rozprawy, a przyrzeczenia zostały złożone przez kandydatów na opiekuna w formie pisemnych oświadczeń. W 5 postępowaniach (nr 49–53), w których rozpoznawano sprawę na posiedzeniu niejawnym, sąd wyznaczył termin posiedzenia w celu odebrania przyrzeczenia od opiekuna.

W kontekście obowiązku złożenia przez kandydata na opiekuna przyrzeczenia w trybie art. 590 k.p.c. prowadzone badania ujawniły nieprawidłowości w 4 analizowanych sprawach, w których sąd nie odebrał od kandydata przyrzeczenia. W dwóch z tych spraw sąd, orzekający na posiedzeniu niejawnym, przesłał do kandydata treść przyrzeczenia, ale kandydat go nie zwrócił. W pozostałych dwóch sprawach sąd prowadził rozprawę, jednak ani w protokole, ani w innym miejscu akt nie odnotowano faktu złożenia przyrzeczenia. Co ważne, wszyscy czterej kandydaci, którzy nie złożyli przyrzeczenia, otrzymali od sądu zaświadczenie opiekuńcze, co należy uznać za wprost sprzeczne z art. 591 § 1 k.p.c., który wyraźnie stanowi, że zaświadczenie sąd opiekuńczy wydaje po złożeniu przyrzeczenia przez opiekuna.

4.3. Rozstrzygnięcia sądu o ustanowieniu osoby opiekuna w świetle wyników badań empirycznych

We wszystkich analizowanych sprawach sąd orzekł o ustanowieniu opieki, wskazując jednego bądź dwóch opiekunów dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie. Sądy w różny sposób określały jednak w sentencji orzeczenia personalia osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie oraz opiekuna. W części prowadzonych postępowań sądy szczegółowo wskazywały personalia tych osób, podając ich imię/imiona, nazwisko/nazwiska, adres zamieszkania, datę urodzenia i/lub numer PESEL. Były jednak również i takie orzeczenia, w których sąd ograniczał się wyłącznie do wskazania imienia i nazwiska osoby opiekuna i ubezwłasnowolnionego, bez podawania dalszych, bardziej szczegółowych danych. Kwestie te są o tyle istotne, że brak szczegółowych danych osób, których rozstrzygnięcie dotyczy, znacznie utrudnia osobom

trzecim weryfikację, czy osoby posługujące się orzeczeniem sądu są w istocie tymi, za które się podają.

Oprócz rozstrzygnięcia w przedmiocie ustanowienia opieki, sądy orzekały w analizowanych sprawach także o dalszych obowiązkach spoczywających od dnia objęcia opieki na opiekunie.

Zgodnie z dyspozycją art. 160 § 1 k.r.o. opiekun jest zobowiązany niezwłocznie po objęciu opieki przedłożyć sądowi opiekuńczemu spis inwentarza majątku osoby pozostając pod opieką, chyba że na podstawie art. 160 § 2 k.r.o. sąd zwolni go z tego obowiązku, jeśli majątek jest nieznaczny. W analizowanych sprawach sąd w 136 przypadkach zwolnił opiekuna od tego obowiązku. Obowiązek sporządzenia i przedłożeniu spisu mieli zatem opiekunowie z pozostałych 65 spraw.

Kolejnym obowiązkiem spoczywającym na opiekunie osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie jest wynikający z art. 166 § 1 k.r.o. obowiązek przedkładania w terminach określonych przez sąd opiekuńczy, ale nie rzadziej niż co roku, sprawozdań dotyczących osoby pozostającego pod opieką oraz rachunków z zarządu jego majątkiem. Jeśli jednak dochody z majątku nie przekraczają prawdopodobnych kosztów utrzymania i wychowania pozostającego pod opieką, sąd opiekuńczy może zwolnić opiekuna od przedstawiania szczegółowych rachunków z zarządu (art. 166 § 2 k.r.o.). Obowiązek składania sprawozdań z opieki jest zatem jedynym, od wywiązywania się z którego sąd nie może zwolnić opiekuna. Dlatego też we wszystkich analizowanych sprawach został on nałożony na opiekuna. Nie w każdej badanej sprawie sąd określił jednak w sposób precyzyjny terminy, w jakich owe sprawozdania powinny zostać złożone. W 25 sprawach nie wskazano bowiem daty początkowej, od której rozpoczyna się bieg terminu do złożenia sprawozdania. Jeśli nawet zatem sąd wskazał, że sprawozdania mają być składane co pół roku lub raz do roku, to bez początkowego dnia biegu tak zakreślonego terminu niemożliwe jest ustalenie jego daty końcowej. Ponadto w jednej sprawie sąd w ogóle nie określił, w jakim terminie sprawozdanie powinno być złożone, a w dwóch sprawach wskazał jedynie, że opiekun winien składać sprawozdania „okresowe”, nie precyzując co jaki okres należy je wnosić. W pozostałych sprawach sąd wskazywał albo sześciomiesięczny termin na złożenie sprawozdania – 81 spraw, albo termin roczny – 116, wskazując jednocześnie datę, w której powinno zostać złożone pierwsze sprawozdania (dzienną lub miesięczną).

Termin złożenia pierwszego sprawozdania przez opiekuna był przez sądy wskazywany w sposób dość dowolny i zależał od praktyki przyjętej przez orzecznika (zob. tabelę 25). Niemniej na podstawie dostępnych informacji możliwe jest wskazanie, że w 42% spraw, w których dane te były możliwe do ustalenia, sąd zobowiązał opiekuna do złożenia pierwszego sprawozdania przed upływem 6 miesięcy od dnia orzekania przez sąd opiekuńczy. W 34% spraw sprawozdanie powinno być złożone przed upływem roku. Dokładnie roczny termin sąd zakreślił opiekunom w 7,5% spraw, a w 4% postępowań termin ten był dłuższy niż rok.

Tabela 25. Termin na złożenie pierwszego sprawozdania.

czas w dniach	l. bezwzględna	procent
16–30	11	5,5
31–60	16	8
61–90	18	9
91–180	39	19,5
181–365	68	34
365	15	7,5
pow. 365	8	4
Niemożliwe do ustalenia	25	12,5
Suma	200	100

Źródło: opracowanie własne

Zgodnie z dyspozycją art. 166 § 2 k.r.o. sąd może zwolnić opiekuna od obowiązku składania szczegółowych rachunków z zarządu. Na gruncie analizowanych spraw sąd skorzystał z tego uprawnienia w 35 postępowaniach. W żadnym orzeczeniu nie wskazał jednak terminu, w jakim powinien wpłynąć pierwszy i kolejne rachunki. Wydaje się też, że w praktyce sądy nie wymagają, aby opiekunowie składali szczegółowe rachunki z zarządu jako osobny dokument, przyjmując, że dochody z majątku nie przekraczają prawdopodobnych kosztów utrzymania osoby pozostającej pod opieką. Formę osobnego dokumenty nadano rachunkowi z zarządu tylko w jednej sprawie. W pozostałych postępowaniach, o czym będzie jeszcze mowa, opiekunowie ograniczali się do zamieszczania danych rachunkowych w treści sprawozdania.

Postanowienie o ustanowieniu opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, tak jak każde orzeczenie kończące postępowanie w instancji, powinno zawierać rozstrzygnięcie o kosztach postępowania. Z uwagi jednak na specyfikę spraw i przedmiot rozstrzygnięcia, w żadnym z rozstrzygnięć nie zawarto orzeczenia o kosztach w formie faktycznego ich rozliczenia określonymi kwotami. Co więcej, w większości postępowań – 52,5% (105 spraw) – sąd w ogóle nie zawarł w orzeczeniu kończącym postępowanie rozstrzygnięcia o kosztach. W 34% (68) spraw kosztami postępowania obciążono Skarb Państw, w 10% (20 spraw) uczestników w zakresie przez nich poniesionym (art. 520 § 1 k.p.c.), a w 3,5% (7) spraw sąd postanowił nie obciążać uczestników kosztami postępowania (art. 102 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

Zagadnieniem interesującym, z punktu widzenia omówionego w kolejnym rozdziale postępowania wykonawczego i problemu jego prawidłowego oraz efektywnego prowadzenia, jest treść zarządzenia wydanego przez sąd orzekający w sprawie po zakończeniu postępowania. Wydaje się bowiem, że właściwym działaniem, spotykanym w praktyce części sądów opiekuńczych, jest zobowiązanie sekretariatu sądu opiekuńczego do przedłożenia akt sprawy w terminie, w którym wpłynąć powinno pierwsze sprawozdanie. Pozwala ono bowiem sędziemu referentowi sprawniej prowadzić swój referat, a ponadto gwarantuje, że w natłoku

wielu spraw żadne postępowanie wykonawcze nie zostanie pominięte, a tym samym, że opieka sprawowana nad ubezwłasnowolnionym będzie pozostawała pod faktyczną a nie tylko teoretyczną ochroną. Tego rodzaju zarządzenie sąd wydał w 49 sprawach. W 126 sprawach sąd nie nałożył na sekretariat takiego obowiązku, a w 25 nie określił daty, w której powinno wpłynąć pierwsze sprawozdanie. Sądy nie wykorzystują tym samym dla właściwej organizacji referatu potencjału, jaki tkwi w sumiennym i sprawnym organizowaniu kalendarza spraw.

Końcowo należy jeszcze wskazać, że akta spraw o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie nie należą do obszernych (zob. tabela 26). Zazwyczaj zajmują one od 11 do 25 kart (125 spraw), w 69 sprawach liczyły one do 50 stron, a tylko w 3 przypadkach miały one więcej niż 50 kart. Także w 3 sprawach akta miały do 10 kart. Taka niewielka liczba kart akt potwierdza tezę, stawianą przy okazji rozważań o postępowaniu dowodowym, że sądy w analizowanych sprawach dążą do jak najszybszego ich zakończenia, nie prowadząc szerokiego postępowania dowodowego. Niewątpliwie nie bez znaczenia pozostaje także fakt, o czym będzie mowa dalej, że wszystkie analizowane sprawy zakończyły się przed sądem pierwszej instancji.

Tabela 26. Liczba kart akt.

liczba kart	l. bezwzględna	procent
1-10	3	1,5
11-25	125	62,5
26-50	69	34,5
51-75	1	0,5
76-100	1	0,5
pow. 100	1	0,5
Suma	200	100

Źródło: opracowanie własne

4.4. Postępowania odwoławcze w sprawach o ustanowienie opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną

Postępowanie odwoławcze w sprawach o ustanowienie opieki jest uregulowane zgodnie z ogólnymi przepisami o zaskarżaniu orzeczeń w postępowaniu nieprocesowym. Uczestnicy mają zatem prawo zaskarżyć postanowienie sądu kończące postępowanie w sprawie apelacją³¹, a orzeczenie nierozstrzygające sprawy co do meritum – zażaleniem, jeśli możliwość jego wniesienia została przewidziana przez ustawodawcę. W analizowanych sprawach żadne z orzeczeń nie zostało zaskarżone. Uczestnicy nie kwestionowali ani orzeczeń kończących

³¹ W sposób szczególny uregulowana została jedynie sytuacja, w której osoba ustanowiona opiekunem domaga się zwolnienia jej od obowiązku objęcia opieki. Więcej na ten temat zob. ppkt 4.1.

postępowanie w sprawie, ani tych rozstrzygających o kwestiach spadkowych. Dlatego też niecelowe jest prowadzenie szerszych rozważań w tym zakresie.

4.5. Zaświadczenia dla opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie

Zaświadczenie dla opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie upoważnia go do reprezentowania podopiecznego w postępowaniach sądowych, przed urzędami, instytucjami, organami, osobami fizycznymi oraz prawnymi, stanowiąc legitymację do podejmowania w imieniu osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie czynności prawnych³². Warunkiem jego wydania, w świetle dyspozycji art. 591 § 1 k.p.c., jest uprzednie złożenie przez kandydata na opiekuna przyrzeczenia w trybie art. 590 k.p.c. Jak już jednak wskazano powyżej, w czterech przeanalizowanych sprawach warunek ten nie został spełniony i kandydat na opiekuna otrzymał zaświadczenie, mimo niezłożenia przyrzeczenia, a zatem przed faktycznym objęciem przez niego opieki. Sytuację taką, niezależnie od treści wydanych w tych sprawach postanowień, jako sprzeczną z obowiązującymi regulacjami, należy uznać bez wątpienia za niedopuszczalną.

Treść oświadczenia została szczegółowo określona w § 359 pkt 1 zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 czerwca 2019 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej. Wskazano w nim, że w zaświadczeniu dla opiekuna wymienia się nazwę sądu, imię i nazwisko opiekuna, jego miejsce zamieszkania, datę postanowienia o ustanowieniu go opiekunem i sygnaturę akt sprawy oraz imię, nazwisko, datę i miejsce urodzenia osoby pozostającej pod opieką, imiona jej rodziców, a także datę złożenia przyrzeczenia przez opiekuna. Zaświadczenia wydawane opiekunom w badanych sprawach były zgodne z dyspozycją powołanego przepisu. Niekiedy sądy, zasadnie, decydowały się na bardziej szczegółowe określenie danych opiekuna i podopiecznego, uzupełniając je o datę urodzenia opiekuna oraz numery PESEL. Podobnie bowiem jak podnoszono to przy okazji rozważań o treści postanowienia o ustanowieniu opieki, tak i tutaj należy zwrócić uwagę, że niezwarcie w zaświadczeniu danych takich jak numer PESEL czy data urodzenia opiekuna, utrudniają osobie trzeciej weryfikację tożsamości osoby, która posługuje się zaświadczeniem. Jednocześnie zbędne i problematyczne wydaje się zawieranie w zaświadczeniu danych dotyczących miejsca zamieszkania opiekuna. Informacji tych nie powtarza się w żadnym dokumencie pozwalającym na identyfikację osoby (tj. m.in. w dowodzie osobistym), ponadto umieszczenie takich danych w zaświadczeniu obliguje opiekuna do występowania do sądu opiekuńczego z wnioskiem o aktualizację jego treści przy każdorazowej zmianie miejsca zamieszkania. Dlatego też słuszny wydaje się postulat o usunięcie z treści zaświadczenia informacji o miejscu zamieszkania opiekuna i zastąpienie ich jego numerem PESEL, a także dodanie numeru PESEL osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie.

³² J. Gudowski, *Kodeks...*, komentarz do art. 591, nt 1.

5. Postępowanie wykonawcze – nadzór nad sprawowaniem opieki

5.1. Uwagi ogólne

Po objęciu opieki, opiekun osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie jest zobowiązany reprezentować podopiecznego we wszelkich postępowaniach i czynnościach, których ubezwłasnowolniony nie może samodzielnie podjąć z uwagi na brak zdolności do czynności prawnych. Ze swoich obowiązków opiekun, w myśl art. 154 k.r.o., powinien wywiązywać się z należyłą starannością, tak jak wymaga tego dobro osoby pozostającej pod opieką i interes społeczny. Ustawodawca nie definiuje przy tym pojęcia „należyta staranność”, w doktrynie wskazuje się jednak, że dla właściwego wywiązania się ze swoich obowiązków opiekun powinien wykonywać je starannie, z dostateczną uwagą, pilnością i zapobiegliwością, tak jak w konkretnej sytuacji powinien się zachować, aby postąpić właściwie, tzn. zgodnie z prawem i ogólnie akceptowanymi normami³³. G. Jędrejek przy wykładni pojęcia „należyta staranność” za celowe uznał odwołanie się do art. 355 § 1 k.c., i wskazywał, że należytej staranności nie zachowa opiekun, który w konkretnej sytuacji zachowa się inaczej, niż zachowałby się przeciętny opiekun. Ponadto słusznie zwracał uwagę, że w przypadku art. 154 k.r.o., inaczej niż w art. 355 § 1 k.c., ustawodawca wprowadza dodatkowe kryteria jakimi są dobro pozostającego pod opieką i interes społeczny, z pierwszeństwem, w przypadku ewentualnego konfliktu, dla dobra podopiecznego³⁴.

Prawo reprezentacji podopiecznego przez opiekuna jest wyłączone tylko w sytuacjach określonych w art. 159 k.r.o. Do obowiązków opiekuna należy sprawowanie pieczy nad osobą i majątkiem osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, pozostającej pod jego opieką (art. 155 § 1 *in principio* k.r.o.). Wypełniając je opiekun pozostaje jednocześnie pod nadzorem sądu opiekuńczego (art. 155 § 1 *in fine* k.r.o.), którego zezwolenie będzie niezbędne do podjęcie w imieniu podopiecznego wszelkich ważniejszych spraw dotyczących jego osoby lub majątku (art. 156 k.r.o.). Jak zwracano już uwagę powyżej, po objęciu opieki opiekun powinien niezwłocznie sporządzić spis inwentarza majątku osoby pozostającej pod opieką i przedstawić go sądowi opiekuńczemu. Ponadto opiekun może zostać zobowiązany przez sąd do złożenia w depozycie sądowym określonych przedmiotów wymienionych w art. 161 k.r.o.

³³ P. Zakrzewski, [w:] *Kodeks rodzinny...*, red. M. Fras, M. Hadbas, LEX 2021, komentarz do art. 154, nt 4.

³⁴ G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX 2019, komentarz do art. 154, nt 1.

Zgodnie z art. 165 § 1 k.r.o. nadzór nad sprawowaniem opieki przez opiekuna wykonuje sąd opiekuńczy, który zapoznaje się na bieżąco z działalnością opiekuna, udziela mu wskazań i polecań, a w razie dostrzeżenia, że opieka sprawowana jest nienależycie, wydaje – na podstawie art. 168 k.r.o. – odpowiednia zarządzenia. Sąd opiekuńczy uprawniony jest do żądania od opiekuna wyjaśnień we wszelkich sprawach należących do zakresu opieki oraz przedstawiania dokumentów związanych z jej sprawowaniem (art. 165 § 2 k.r.o.). Ponadto sąd opiekuńczy bada sprawozdania z opieki i rachunki z zarządu, składane przez opiekuna w terminach określonych przez sąd – nie rzadziej niż co roku (art. 166 § 1 w zw. z art. 167 k.r.o.). Stosownie do art. 167 § 1 k.r.o. sprawozdania i rachunki są przez sąd zatwierdzane, po uprzednim ich zbadaniu pod względem rzeczowym i rachunkowym. W razie wykrycia nieścisłości lub w razie wątpliwości co do treści przedłożonych dokumentów sąd może zarządzić ich uzupełnienie i sprostowanie³⁵.

Przechodząc do omawiania wyników badań aktowych dotyczących postępowania wykonawczego – nadzoru nad sprawowaniem opieki, należy wyjaśnić, że we wszystkich analizowanych sprawach akta sprawy o ustanowienie opieki i postępowania wykonawczego stanowiły jedną całość. Jeśli sąd opiekuńczy był właściwy miejscowo do prowadzenia postępowania wykonawczego, przewodniczący, po uprawomocnieniu się orzeczeń o ustanowieniu opieki, polecali jedynie wpisanie sprawy pod nową sygnaturę i jej kontynuowanie w ramach dotychczasowych akt. Takie rozwiązanie niewątpliwie ułatwia właściwe wykonywanie nadzoru i musi być uznane za trafne.

W ramach 200 spraw o ustanowienie opieki, informacje o postępowaniu wykonawczym były dostępne tylko w 86. W 97 postępowaniach nie minął jeszcze termin na złożenie przez opiekuna pierwszego sprawozdania i rachunku z zarządu, stąd brak danych dotyczących postępowania wykonawczego. W czterech postępowaniach sąd orzekający o ustanowieniu opieki uznał się za niewłaściwy do prowadzenia postępowania wykonawczego i przekazał sprawę według właściwości innemu sądowi. W dwóch sprawach sąd wyłączył postępowanie wykonawcze do odrębnej sprawy pod nową sygnaturę i nie załączył jego akt do sprawy o ustanowienie opieki. W kolejnych dwóch sprawach ubezwłasnowolnieni zmarli, co implikowała konieczność umorzenia postępowania. W jednej sprawie kandydatka na opiekuna nie złożyła jeszcze przyrzeczenia, a w aktach brak zwrotnego potwierdzenia odbioru postanowienia o ustanowieniu opiekuna, stąd nie można uznać, że postanowienie uprawomocniło się. W kolejnej minął zbyt krótki okres od uprawomocnienia orzeczenia do przesłania akt do analizy (krócej niż miesiąc). W 7 sprawach brak jest informacji mimo istniejącego obowiązku jej zamieszczenia.

³⁵ Warto zauważyć, że w ocenie przedstawicieli doktryny badanie sprawozdań i rachunków może w wielu wypadkach wymagać prowadzenia postępowania dowodowego, po zakończeniu którego sąd może zarządzić sprostowanie lub uzupełnienie sprawozdań i rachunków lub zatwierdzić jej w formie postanowienia, zaskarżalnego apelacją. Por. G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny...*, komentarz do art. 167 k.r.o., nt 1–3.

5.2. Sprawozdanie z opieki

Jak wskazywano powyżej, jednym z obowiązków opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie, wynikającym z art. 166 § 1 k.r.o., jest przedkładanie w terminach określonych przez sąd opiekuńczy, ale nie rzadziej niż co roku, sprawozdań dotyczących osoby pozostającej pod opieką. Obowiązek składania sprawozdań z opieki jest jedynym obowiązkiem, z którego wywiązywania się sąd nie może zwolnić opiekuna. Dlatego też we wszystkich analizowanych sprawach został on nałożony na opiekuna, choć nie w każdej badanej sprawie sąd określił w sposób precyzyjny terminy, w jakich owe sprawozdania powinny zostać złożone³⁶. Tego rodzaju niedopatrzenie sądu może być bardzo niekorzystane dla osoby ubezwłasnowolnionej. Celem przykładu można tutaj ponownie odwołać się do sprawy nr 137, w której opiekunem, wbrew zaleceniom kuratora sądowego, ustanowiono matkę ubezwłasnowolnionej, oskarżoną wcześniej o znęcanie się nad swoją matką i prowadzącą tryb życia nazywany w raporcie z wywiadu środowiskowego „nieakceptowanym społecznie”. W sprawie tej sąd nie wskazał, co ile powinny wpływać sprawozdania, pierwsze wpłynęło tydzień po wezwaniu sądu, kolejne nie zostały już złożone, sąd polecił sekretariatowi przedkładania akt w określonym terminie i w konsekwencji wydaje się, że sprawa, która wymaga stałego nadzoru, umyka uwadze sądu.

W 32 analizowanych sprawach sprawozdania z opieki zostały złożone przez opiekunów w terminie zakreślonym do tego przez sąd, bez potrzeby kierowania do nich ponagień. W 49 postępowaniach sąd musiał wezwać opiekuna do złożenia sprawozdania z opieki, przy czym tylko w dwóch sprawach konieczne były dwa wezwania, w pozostałych sprawozdania były przedkładane przez opiekuna w odpowiedzi na pierwsze skierowane do niego wezwanie.

W sumie w 66 sprawach wpłynęło jedno sprawozdanie. W żadnej ze spraw nie było więcej niż 2 sprawozdania. W 16 sprawach sprawozdania nie wpłynęły, a sąd nie wystosował do opiekuna wezwania do jego złożenia, mimo upływu zakreślonego terminu. W 5 sprawach sąd bezskutecznie wzywał opiekuna do złożenia sprawozdania. W żadnym z postępowań sąd nie zdecydował się na skorzystanie z dyspozycji art. 598 § 2 k.p.c. i nie nałożył na opiekunów niewykonujących zarządzeń sądu opiekuńczego grzywny, choć w wezwaniach pouczano opiekunów o treści wskazanego przepisu. W 97 sprawach nie minął jeszcze termin na złożenie sprawozdania lub minął on w czasie, gdy akta spraw poddawane były analizie. W takim przypadku przyjmowano, że termin na złożenie sprawozdania nie minął, uznając za zasadne weryfikowanie treści akt na dzień przesłania ich do analizy. Przyjęcie odmiennego rozwiązania mogłoby bowiem prowadzić do zafałszowania rzeczywistego obrazu sprawy, a ponadto skutkowałoby uwzględnianiem przy ocenie prowadzonego postępowania okoliczności, na które sąd opiekuńczy nie miał wpływu.

³⁶ Więcej na ten temat zob. ppkt 4.3.

Art. 595 k.p.c. określa formę, w jakiej opiekun składa sprawozdanie z opieki. Zgodnie z dyspozycją wskazanego przepisu sprawozdania dotyczące osoby pozostającej pod opieką składa się sądowi opiekuńczemu ustnie lub na piśmie, a sprawozdania z zarządu majątkiem tej osoby na piśmie, chyba że sąd zezwoli na złożenie sprawozdania do protokołu. We wszystkich analizowanych sprawach sprawozdania z opieki miały formę pisemną i zawierały jednocześnie informacje dotyczące sprawowania zarządu majątkiem (z wyjątkiem jednego postępowania), przy czym w aż 59 przypadkach opiekun posługiwał się formularzem sądu, który sporządzony był w formie pytań i zdań z miejscem na uzupełnienie, co niewątpliwie znacznie ułatwiało opiekunom przekazanie sądowi istotnych informacji na temat osoby pozostającej pod opieką i jej majątku. Jak wynika z danych zawartych w tabeli 27., w składanych sprawozdaniach opiekunowie przede wszystkim odnoszą się do kwestii związanych ze stanem zdrowia, sytuacją życiową i majątkową ubezwłasnowolnionego, uzupełniając je o dane rachunkowe, aby uczynić tym samym zadość obowiązkowi przedłożenia sprawozdania z zarządu majątkiem ubezwłasnowolnionego. Informacje tego rodzaju były zawarte w aż 51 spośród 81 złożonych sprawozdań. W 15 sprawozdaniach opiekun pominął dane rachunkowe i odniósł się tylko do stanu zdrowia, sytuacji życiowej i majątkowej osoby ubezwłasnowolnionej. W 5 sprawach opiekunowie przekazali informację o śmierci ubezwłasnowolnionego, dołączając do niej mniej lub bardziej szczegółowe informacje na temat majątku ubezwłasnowolnionego. Czasami opiekunowie w sprawozdaniach opisujących sytuację życiową, zdrowotną i majątkową ubezwłasnowolnionego zawierali także szczegółowe informacje o ubezwłasnowolnionym lub spis inwentarza.

Tabela 27. Dane zawarte w sprawozdaniach (N=81)*.

rodzaj informacji	I. bezwzględna	procent
informacja o śmierci osoby ubezwłasnowolnionej	3	3,7
informacja o śmierci osoby ubezwłasnowolnionej oraz dane rachunkowe	1	1,2
opis sytuacji życiowej, stanu zdrowia, sytuacji majątkowej	15	18,5
opis sytuacji życiowej, stanu zdrowia, sytuacji majątkowej, dane rachunkowe	51	63,0
opis sytuacji życiowej, stanu zdrowia, sytuacji majątkowej oraz dodatkowe informacje o ubezwłasnowolnionym	3	3,7
opis sytuacji życiowej, stanu zdrowia, sytuacji majątkowej oraz spis inwentarza	2	2,5
informacja o śmierci osoby ubezwłasnowolnionej, dane rachunkowe, dodatkowe informacje o osobie ubezwłasnowolnionej	1	1,2
opis sytuacji życiowej, stanu zdrowia, sytuacji majątkowej, dane rachunkowe oraz spis inwentarza	5	6,2
Suma	81	100,0

Dane odnoszą się do 81 spraw, w których złożono sprawozdania.

Źródło: opracowanie własne

Proces zatwierdzania przez sąd sprawozdań w praktyce wygląda zgoła inaczej, niż oczekiwaliby tego przedstawiciele nauki. Przede wszystkim nie można potwierdzić, że sąd prowadzi szczegółowe postępowanie dowodowe oparte o dokumenty źródłowe i opinie biegłych. Czynności sądu zdają się bowiem ograniczać wyłącznie do zapoznania się z treścią sprawozdania i uczynienia na nim adnotacji na ten temat, względnie wydania lakonicznego zarządzenia o treści „zatwierdzić”. Analiza akt pozwoliła przyjąć, że sąd bez wątplenia zatwierdził 60 sprawozdań. W pozostałych sprawach na sprawozdaniach nie widniała żadna adnotacja. W jednej sprawie treść akt jednoznacznie wskazywała, że sąd nie zapoznał się jeszcze z aktami po złożeniu sprawozdania, w jednej do analizy przesłano kserokopię akt wykonaną w sposób uniemożliwiający ocenę tej kwestii, w 15 sprawach, mimo że sprawozdanie niewątpliwie zostało sądowi przedstawione, ten nie zajął co do niego żadnego stanowiska.

W 75 sprawach sąd nie miał uwag do sprawozdań, w jednej miał uwagi i zlecił wykonanie kontrolnego wywiadu środowiskowego, który nie wykazał nieprawidłowości. Zlecenie prowadzenia corocznego wywiadu kontrolnego zostało przez sąd wydane w 20 sprawach. W dwóch postępowaniach sąd, po zapoznaniu się ze sprawozdaniem, wezwał placówki opiekuńcze, w których ubezwłasnowolniony pozostawał, do udzielenia informacji o jego osobie oraz o osobie opiekuna. Tylko w jednej sprawie sąd wyznaczył termin posiedzenia wykonawczego, na które wezwał opiekuna i odebrał od niego informacje o osobie ubezwłasnowolnionej. W pozostałych sprawach na podstawie akt niemożliwe było jednoznaczne ustalenie stosunku sądu do treści sprawozdań z uwagi na brak jakichkolwiek adnotacji; sytuacja taka miała miejsce m.in. w sprawie 39 (dane tej sprawy zawarto także pod numerem 40).

W jednej ze spraw matka osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie opisała nieprawidłowości, jakie miały miejsce w szkole, do której uczęszcza ubezwłasnowolniony. Opisała zdarzenia, które wskazywały na istniejący w placówce proceder znęcania się przez nauczycieli nad osobami niepełnosprawnymi intelektualnie, do których zalicza się ubezwłasnowolniony, jednocześnie wyjaśniając, że prokuratura umorzyła postępowanie w sprawie. Sąd polecił przesłać odpis sprawozdania do prokuratury celem rozważenia możliwości wszczęcia postępowania w sprawie. W aktach brak informacji o dalszym postępowaniu.

5.3. Rachunek i sprawozdanie z zarządu majątkiem

Rachunek z zarządu jako osobny dokument został złożony tylko w jednym postępowaniu. Żadna z osób ubezwłasnowolnionych nie dysponowała bowiem majątkiem tak znacznej wartości, aby istniała uzasadniona potrzeba sporządzania szczegółowego rachunku z zarządu jej majątkiem. Największą wartość przedstawiały nieruchomości, których właścicielami

lub współwłaścicielami byli ubezwłasnowolnieni, ale nie czerpali oni z tego tytułu dochodów, a jedynie w nich mieszkali. Dlatego też sądy nie wymagały przedkładania szczegółowych danych na temat majątku ubezwłasnowolnionego, umożliwiając opiekunom zawarcie informacji o majątku ubezwłasnowolnionego w sprawozdaniu z opieki.

W 35 sprawach sąd zwolnił opiekuna z obowiązku składania rachunku z zarządu. W 62 postępowaniach złożono sprawozdanie z zarządu majątkiem wraz ze sprawozdaniem z opieki – w formie pisemnej. W pozostałych sprawach nie składano sprawozdań ani rachunków. W sprawie nr 168 opiekun złożył wniosek o zwolnienie z obowiązku składania rachunków z uwagi na brak majątku – sąd nie ustosunkował się do wniosku.

Sąd nie miał uwag do złożonych sprawozdań z zarządu, przy czym wprost zatwierdził 46 z nich, w 16 sprawach na rachunku brak jakiegokolwiek adnotacji sądu, w jednej sprawie sąd przekazał do analizy kserokopię akt, która wykonana została w sposób niekompletny, w jednej sąd przekazał sprawę do sądu miejsca pobytu ubezwłasnowolnionego. W odniesieniu do pozostałych – brak jednoznacznej informacji w treści akt. Tylko w 6 sprawach sąd wzywał opiekuna do złożenia rachunku/sprawozdania z zarządu. W 92 sprawach nie minął jeszcze termin do złożenia rachunku/sprawozdania z zarządu. W 6 postępowaniach termin nie był w ogóle określony, a w dwóch ubezwłasnowolniony zmarł³⁷. W pozostałych sprawach brak wezwania był niemożliwy do wytłumaczenia w świetle treści akt.

5.4. Spis inwentarza

Spis inwentarza, zgodnie z dyspozycją art. 160 § 1 zd. pierwsze k.r.o., powinien być złożony niezwłocznie po objęciu opieki. W większości analizowanych spraw sąd, mając na uwadze niewielką wartość majątku ubezwłasnowolnionego, a czasem zupełny jego brak, zwalniał opiekuna z obowiązku sporządzenia spisu inwentarza. W konsekwencji spis inwentarza złożono w 13 sprawach. W 48 postępowaniach, mimo obowiązku wynikającego z orzeczenia sądu, spisu nie było, a sąd nie podejmował żadnych działań wobec opiekuna, które mogłyby zmobilizować go do przedłożenia dokumentu.

Z uwagi na niewielką ilość materiału aktowego dotyczącego spisu inwentarza nie jest możliwe przedstawienie szczegółowych danych na temat sytuacji materialnej osób ubezwłasnowolnionych. Niemniej, jak wynika z tabeli 28, w 4 przypadkach opiekunowie wskazali, iż podopieczny nie posiada majątku. Zdecydowanie najwięcej osób ubezwłasnowolnionych jest właścicielem lub współwłaścicielem nieruchomości mieszkaniowych (9) i rolnych (1). Ponadto podopieczni posiadali ruchomości i środki finansowe.

³⁷ Na temat końcowego rachunku z zarządu zob. ppkt 5.6.

Tabela 28. Skład majątku opisany w złożonych spisach inwentarza (N=13)*.

rodzaj majątku	I. bezwzględna	procent
nieruchomość	5	38,4
więcej niż jedna nieruchomość	1	7,7
nieruchomość oraz środki pieniężne	3	23,1
współwłasność nieruchomości rolnej	1	7,7
ruchomości	2	15,4
środki pieniężne	1	7,7
Suma	13	100,0

* Wskazane dane odnoszą się tylko do postępowań, w których złożono spis inwentarza.

Źródło: opracowanie własne

Wszystkie przedstawione sądowi spisy inwentarza zostały zatwierdzone, z akt nie wynikało jednak, żeby sądy szczegółowo analizował ich treść. Tylko w jednej sprawie, nr 58, sąd uznał przedstawiony spis za niedostatecznie precyzyjny i wezwał opiekuna do jego uzupełnienia. W odpowiedzi opiekun przedłożył dane dotyczące nieruchomości rolnej, której współwłaścicielem była ubezwłasnowolniona. Wyjaśnił, jaka jest wielkość udziału ubezwłasnowolnionej we współwłasności gospodarstwa rolnego. Sąd ponownie uznał przekazane dane za niewystarczające i wezwał opiekuna do złożenia szczegółowego spisu. W odpowiedzi opiekun padał wyczerpujące dane dotyczące gospodarstwa rolnego, rzeczy ruchomych należących do ubezwłasnowolnionej, stanu rachunku bankowego, danych o ewentualnych zadłużeniach i sposobie wydatkowania dochodów. Tak opracowany spis sąd opiekuńczy uznał za prawidłowy i zatwierdził go.

5.5. Inne czynności kontrolne sądu

Jak wskazywano wielokrotnie powyżej, rolą sądu opiekuńczego w postępowaniu wykonawczym następującym po ustanowieniu opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie jest wykonywanie nadzoru nad sprawowaniem opieki. W celu umożliwienia sądowi jak najbardziej efektywnego i kompleksowego wywiązywania się z powyższego obowiązku ustawodawca przyznał sądowi szereg uprawnień. Sąd opiekuńczy wywiązuje się z obowiązku sprawowania nadzoru najczęściej poprzez analizę omówionych powyżej dokumentów: spisu inwentarza, sprawozdania z opieki i sprawozdania lub rachunku z zarządu. Nie są to jednak jedyne uprawnienia przyznane sądowi opiekuńczemu w postępowaniu nadzorczym.

Zgodnie z dyspozycją art. 161 k.r.o. sąd może zobowiązać opiekuna do złożenia do depozytu sądowego kosztowności, papierów wartościowych i innych dokumentów należących do pozostającego pod opieką. Przedmioty te nie mogą być odebrane bez zezwolenia sądu opie-

kuńczego, podobnie jak ulokowana w instytucji bankowej gotówka, która nie jest potrzebna na zaspokajanie bieżących potrzeb ubezwłasnowolnionego.

Jeśli natomiast sąd uzna, że opiekun nie sprawuje należycie opieki, może wydać odpowiednie zarządzenia w trybie art. 168 k.r.o. W analizowanych sprawach zarządzenie tego rodzaju zostało wydane tylko w jednej sprawie – nr 131, w której opiekun (kurator zawodowy) został zobowiązany do założenia ubezwłasnowolnionemu rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego i gromadzenie na nim środków pieniężnych należących do ubezwłasnowolnionego. Sprawa ta była też jedyną, w której sąd podjął w postępowaniu czynność niezwiązaną bezpośrednio ze spisem inwentarza, sprawozdaniem z opieki oraz sprawozdaniem z zarządu majątkiem.

5.6. Czynności opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej wymagające zezwolenia sądu opiekuńczego w świetle badań empirycznych

Odrębnie od postępowań wykonawczych, prowadzone są postępowania o wydanie przez sąd opiekuńczy zezwolenia na dokonanie czynności we wszystkich ważniejszych sprawach dotyczących majątku i osoby ubezwłasnowolnionego. Kwestia ta uregulowana została w przepisie art. 156 w związku z art. 175 k.r.o. Postępowanie w przedmiocie udzielenia zezwolenia na dokonanie takiej czynności toczy się również w trybie postępowania nieprocesowego, ale jest ono niezależne zarówno od sprawy o ustanowienie opieki, jak od następującego po niej postępowania wykonawczego. Stosownie bowiem do dyspozycji art. 593 zd. 1 k.p.c. zezwolenia na dokonanie wszelkich ważniejszych spraw, które dotyczą osoby pozostającej pod opieką albo jej majątku sąd opiekuńczy udziela na wniosek opiekuna.

W sześciu analizowanych sprawach zawarto adnotację o tym, że opiekun wystąpił do sądu z wnioskiem o wyrażenie zgody na umieszczenie ubezwłasnowolnionego w DPS lub innym ośrodku opiekuńczym, mając jednak na uwadze, że postępowania te są zupełnie niezależne od analizowanych spraw, czynienie dalszych rozważań na ich temat, jako wykraczających poza przedmiot badań, należy uznać za zbędne.

5.7. Zwolnienie z opieki i ustanie opieki

Zwolnienie opiekuna z opieki może nastąpić na skutek orzeczenia sądu opiekuńczego wydanego na wniosek opiekuna (art. 169 § 1 k.r.o.) lub na mocy postanowienia sądu, wydanego w przypadku ustalenia przez sąd, że z powodu przeszkód faktycznych lub prawnych opiekun jest niezdolny do sprawowania opieki albo dopuszcza się czynów lub zaniedbań, które naruszają dobro pozostającego pod opieką (art. 169 § 2 k.r.o.). W analizowanych sprawach przepis art. 169 k.r.o. nie znalazł zastosowania. W żadnej z analizowanych spraw tego ro-

dzaju wniosek pochodzący od opiekuna nie był rozstrzygany, a jednocześnie sąd nie znalazł podstaw do wszczęcia postępowania uregulowanego w art. 169 § 2 k.r.o.

Art. 177 k.r.o. określa natomiast przypadki, w których opieka nad ubezwłasnowolnionym całkowicie ustaje z mocy prawa. Sytuacja taka ma miejsce w razie uchylenia ubezwłasnowolnienia lub zmiany ubezwłasnowolnienia całkowitego na częściowe. Tożsamy skutek powoduje także śmierć ubezwłasnowolnionego całkowicie albo uznanie go za zmarłego. Z kolei w razie śmierci opiekuna, ustaje jedynie jego funkcja. Opieka pozostaje natomiast nadal w mocy i konieczne staje się powołanie nowego opiekuna.

W analizowanych sprawach do ustania opieki z uwagi na śmierć ubezwłasnowolnionego doszło w aż pięciu sprawach. Najwięcej wątpliwości spośród wszystkich budzi niewątpliwie sprawa nr 6, w której postępowanie wykonawcze umorzono z uwagi na śmierć osoby ubezwłasnowolnionej, a sąd nie dostrzegł, że ubezwłasnowolniony zmarł na cztery miesiące przed ustanowieniem opieki³⁸. Przypadek ten jest też doskonałym dowodem na to, jakie mogą być konsekwencje niekorzystania przez sąd z tak powszechnych baz jak baza PESEL. Gdyby bowiem sąd przed wydaniem postanowienia zweryfikował w systemie dane ubezwłasnowolnionego i kandydata, to z pewnością dostrzegłby informację o śmierci ubezwłasnowolnionego.

Choć do umorzenia postępowania doszło w aż 5 sprawach, to jednak tylko w jednej, nr 30, złożono rachunek końcowy z opieki. Sąd nie miał do niego uwag, rachunek został zatwierdzony – opiekun był zresztą jedynym spadkobiercą po zmarłym. W pozostałych sprawach sąd nie wzywał opiekunów do składania rachunków. W sprawie nr 6 zmarły, zgodnie z informacją przekazaną przez opiekuna, nie pozostawił żadnego majątku. W postępowaniu nr 48 opieka trwała zaledwie 19 dni, a opiekun, podobnie w jak w sprawie nr 30, był jedynym spadkobiercą zmarłego. W sprawie 109 niemożliwe było poczynienie jakichkolwiek szerszych rozważań z uwagi na bardzo ograniczony materiał dowody. Natomiast w sprawie nr 169 opieka trwała zaledwie jeden dzień.

W sprawie nr 19 zmarł opiekun, co rodziło potrzebę wyznaczenia nowego kandydata do pełnienia tej funkcji.

³⁸ Więcej na ten temat zob. ppkt 3.2.4.

6. Wnioski

Przeprowadzona analiza nasuwa co najmniej kilka wniosków dotyczących postępowania o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej. Zachowując chronologię prowadzonych rozważań, w pierwszej kolejności należy zastanowić się, czy nie jest możliwe szersze niż dotychczas zaangażowanie osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie w postępowanie w przedmiocie ustanowienia dla niej opieki. Jest to prawda kwestią oczywistą i bezsporną, że ubezwłasnowolniony całkowicie nie posiada zdolności do czynności prawnych i z tego względu nie może samodzielnie uczestniczyć w postępowaniu w charakterze jego uczestnika. Wydaje się jednak, że dążąc do upodmiotowienia osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie w postępowaniu o ustanowienie dla niej opieki, należy umożliwić jej, jeśli tylko stan zdrowia ubezwłasnowolnionego na to pozwala, zajęcie stanowiska co do kandydata na opiekuna.

Pewne wątpliwości budzi także sam sposób wyboru przez sąd kandydata na opiekuna. Za niepożądane należy uznać przypadki, w których sąd orzeka o ustanowieniu opieki, posiłkując się wyłącznie treścią pisemnych informacji pochodzących od kandydata albo poprzestając na jego wysłuchaniu. Wydaje się bowiem, że środkiem dowodowym, który pozwala sądowi najlepiej poznać osobę kandydata, jest wywiad środowiskowy, prowadzony przez kuratora sądowego osobiście w miejscu zamieszkania kandydata. Dlatego też powinien być on wykorzystywany jak najczęściej w postępowaniach o takim charakterze jak sprawy o ustanowienie opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej. Aby jednak drzemiący w nim potencjał został jak najlepiej wykorzystany, sądy powinny zlecać ich osobiste, a nie telefoniczne, prowadzenie, a ponadto przywiązywać większą wagę do wyrażonej w wywiadzie opinii kuratora o osobie kandydata. Niewłaściwe z punktu widzenia troski o dobro osoby ubezwłasnowolnionej są sytuacje, w których opiekunem osoby ubezwłasnowolnionej zostają osoby, co do których kurator wyraził jednoznacznie negatywną opinię. Oczywistym jest bowiem, że ubezwłasnowolnionemu należy możliwie jak najszybciej zapewnić właściwą opieką, ale nie oznacza to, że opiekunem musi zostać osoba, która jest z nim po prostu najbliższej spokrewniona, jeśli jej zachowanie nie gwarantuje ubezwłasnowolnionemu należytej ochrony. Ponadto wydaje się, że w procesie wyboru kandydata sądy powinny zbierać szerszy wywiad na temat jego osoby, wykorzystując przy tym maksymalnie szeroko dostępne rejestry, w tym bazę PESEL i Krajowy Rejestr Karany. Pozwoli to uniknąć tak karygodnych sytuacji, jak ustanowienie opiekuna dla osoby zmarłej, która miała miejsce w sprawie nr 6. Ponadto zasadne będzie

uzupełnienie postępowania dowodowego o zeznania osób bliskich ubezwłasnowolnionego i opiekuna, aby uzyskać jak najbardziej pełny obraz sytuacji życiowej tak kandydata na opiekuna, jak i ubezwłasnowolnionego. Końcowo można też zwrócić uwagę na zasadność zapoznawania się przez sąd opiekuńczy z aktami sprawy o ubezwłasnowolnienie, celem zebrania pełnego wywiadu o osobie ubezwłasnowolnionej – obecnie wydaje się bowiem, że sąd opiekuńczy skupia się wyłącznie na konieczności znalezienia i ustanowienia opiekuna, pomijając w procesie decyzji osobę ubezwłasnowolnioną.

Chybną wydaje się być także regulacja określająca elementy jakie powinny zostać zawarte w wydawanym opiekunowi zaświadczeniu o opiece. Jak już bowiem wskazywano powyżej, niezawarcie w zaświadczeniu danych takich jak numer PESEL czy data urodzenia opiekuna utrudniają osobie trzeciej weryfikację tożsamości osoby, która posługuje się zaświadczeniem. Z kolei zbędne i problematyczne wydaje się zawieranie w zaświadczeniu danych dotyczących miejsca zamieszkania opiekuna. Informacji tych nie umieszcza się już bowiem w żadnym dokumencie pozwalającym na identyfikację tożsamości, a ponadto umieszczenie takich danych w zaświadczeniu obliguje opiekuna do występowania do sądu opiekuńczego z wnioskiem o aktualizację jego treści przy każdorazowej zmianie przez opiekuna miejsca zamieszkania. Dlatego też słuszną koncepcją wydaje się postulat o usunięciu z treści zaświadczenia informacji o miejscu zamieszkania opiekuna i zastąpienie ich jego numerem PESEL, a także dodanie numeru PESEL osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie. Postulat ten pozostaje aktualny także w odniesieniu do sentencji postanowienia o ustanowieniu opieki.

W końcu zasadnicze wątpliwości budzi także sposób sprawowania przez sąd opiekuńczy nadzoru nad wykonywaniem opieki. Niestety w większości analizowanych spraw potencjał postępowania wykonawczego nie został właściwie wykorzystany. Tylko w 23 analizowanych sprawach sąd opiekuńczy zdecydował się na podjęcie w ramach czynności nadzorczych innych działań niż analiza formularza sprawozdania z opieki, w którym zdawkowo i bezrefleksyjnie wskazywane są szczątkowe informacje o osobie ubezwłasnowolnionej, przy czym wyłącznie w jednej sprawie sąd wezwał opiekuna na posiedzenie celem osobistego odebrania od niego informacji o osobie ubezwłasnowolnionej. Zastrzeżenia budzi także sposób składowania sprawozdań z opieki i zarządu majątku w aktach spraw. Brak jakichkolwiek adnotacji na ich temat, brak postanowień o ich zatwierdzeniu czy zarządzeń mających na celu ich weryfikację pozwalają wątpić, czy sąd w ogóle zapoznaje się z ich treścią. Tylko w nielicznych sprawach sądy decydowały się na zlecenie dodatkowych, kontrolnych wywiadów środowiskowych już po ustanowieniu opieki. Taki stan rzeczy należy niewątpliwie uznać za niepożądany, bowiem sprawia on, że postępowania wykonawcze zaczynają przyjmować fikcyjny charakter, co w dłuższej perspektywie może zagrażać dobru osób ubezwłasnowolnionych.

Niekorzystnie na sytuację osób ubezwłasnowolnionych oddziałują także sytuacje, w których sąd nie określa opiekunowi konkretnych terminów, w których należy składać sprawozdania z opieki, lub określa je, ale następnie nie reaguje na brak informacji ze strony opiekuna. Wydaje się bowiem, że w takich przypadkach sąd jakby tracił z pola widzenia konkretną sprawę, co w dłuższej perspektywie może nieść ze sobą poważne konsekwencje dla osoby ubezwłasnowolnionej, z naruszeniem jej praw włącznie. Dlatego też z całą stanowczością podkreślić należy, że zarówno sądy, jak i kuratorzy sądowi oraz inne osoby zaangażowane w wykonywanie nadzoru nad sposobem sparowania opieki nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie winny mieć na uwadze, że jej pozycja względem opiekuna, z uwagi na ograniczone możliwości działania, tak prawne jak i faktyczne, jest zdecydowanie słabsza, stąd konieczność większej troski i zaangażowania w ochronę należnych jej praw.